

KLAIPĖDOS KRAŠTO EVANGELIKŲ LIUTERONŲ KAPINIŲ EPIGRAFŲ METRIKOS DUOMENŲ ANALIZĖ

Arūnė Liucija Arbušauskaitė

Straipsnis parengtas 2012 m. vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos mokslo programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Klaipėdos krašto etnokonfesinio paveldo tyrimai, sukuriant geografinę informacinę sistemą“ (2012–2014 m., Nr. VAT-12018)

ABSTRACT

The epigraphs of the Evangelical Lutheran cemeteries of Klaipėda provide rich information. They present exhaustive data on the buried person: full dates of their births and deaths, names, surnames, and maiden names of married women; sometimes even the place of origin or the social-professional status is indicated. Beside the personal data, the epigraphs contain farewell or sacred texts addressed to the dead. The ethnic Evangelical Lutheran cemeteries in Klaipėda Region significantly suffered during the historical and political events unfavourable for them. The majority of tombstones and crosses were totally destroyed and can not be reconstructed. Unique information about the population of the Region was lost forever. In the article, the author analyzes the data presented in epigraphs: the distribution of the dead by gender and age, high infant/ children mortality rates, and other.

KEY WORDS: Klaipėda Region, Evangelical Lutheran cemeteries, epigraph, register, qualitative analysis.

ANOTACIJA

Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapinių epigrafai yra labai turtingi informacijos. Jų metrikose pateikiami išsamūs duomenys apie palaidotąjį asmenį: pilnos gimimo ir mirties datos, vardai, pavardės, ištekęsusių moterų nurodoma mergautinė pavardė; kartais nurodoma kilmės vieta ar net socialinis-profesinis statusas. Be metrikos duomenų, epigrafuose randama ir palydimųjų bei sakralinių tekstų, skirtų mirusiajam. Senosios Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapinės labai nukentėjo per XX amžiaus joms nepalankius istorinius ir politinius įvykius. Didesnė dalis paminklų ir kryžių yra visiškai arba neatskuriamai sunaikinti. Visam laikui prarasta nepakartojama informacija apie gyvenusius Krašte žmones. Autorė savo straipsnyje analizuoja epigrafuose išlikusią metriką: palaidotųjų pasiskirstymą pagal lytį ir amžių, aukštą kūdikių/ vaikų mirtingumą ir kita.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Klaipėdos kraštas, evangelikų liuteronų kapinės, epigrafas, metrika, kiekybinė analizė.

*Doc. dr. Arūnė Liucija Arbušauskaitė, Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto
vyresn. mokslo darbuotoja
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: arbusharune@gmail.com*

Įvadas

Tiek paskiras žmogus, tiek bet kuri bendruomenė anksčiau ar vėliau tiesiogiai susiduria su svarbiausiu egzistenciniu akcentu – kapinėmis. Ateina akimirka, kai šis aplinkos elementas internalizuojasi ir tampa pačiu svarbiausiu, labiausiai emociškai pažeidžiamu kiekvienam iš mūsų asmeniškai. Bet šis momentas ir yra tik momentas. Eina laikas, ir kapinės pamažu nutolsta, tampa įprastine žmogaus / bendruomenės aplinkos dalimi, tampa fonu, darosi nebesvarbios.

Šitokie pasvarstymai tinka, kai kalbame apie Klaipėdos krašto senąsias, arba tiksliau – evangelikų liuteronų kapines. Visiems, pažįstantiems Klaipėdos kraštą ir / ar tyrinėjantiems jo istori-

ją, priežastys aiškios: po Antrojo pasaulinio karo krašte pasikeitė gyventojai, susikirto skirtingos ideologijos ir konfesijos, pamažu susiformavo pagrindinis vertybinis įtampos laukas – [kapinės] ne mūsų, svetimos, „vokiečių“ ir pan. Rezultatų ilgai laukti nereikėjo. Praėjo keli dešimtmečiai, ir tapo akivaizdu: įprastinis kraštovaizdis keičiasi, pakito ir požiūris į kapines. Jos niokojamos, griūvančios, šiandien praradusios savo emocinį ryšį su gyvaisiais.

Padėtis neliko nepastebėta. Prasidėjo Klaipėdos krašto kapinių tyrinėjimai, kultūrinio paveldo problematikos analizė, informacijos sklaida ir viešosios nuomonės formavimas. Šių klausimų bibliografija (M. ir M. Purvinų¹ ir kt. darbai) straipsnio autorei yra žinoma, tačiau ji nebus analizuojama, nes temiškai yra tolima nuo rašomo straipsnio tikslų ir uždavinių.

Iš visų kapinių įrangos elementų daugiausia mokslininkų [ir ne tik] dėmesio sulaukia epigrafi. Matyt, dėl savotiškos „egzotikos“ – neįprastas puošnus gotiškas šriftas, sunkiai suvokiami užrašai, o perskaičius – nuostaba: *juk pavardė lietuviška!* Deja, dažniausiai apsiribojama tik epigrafų užrašymu ir jų publikacija (A. Kenešis, J. Mališauskas, D. Kaunas, Ž. Sidabraitė ir kt.²).

Šiuo straipsniu autorė nori pasiūlyti pas mus kiek neįprastą žvilgsnį į evangelikų liuteronų kapinių epigrafų turinį ir jų kiekybinę analizę³. Empirinę tyrimo bazę sudaro epigrafi, užfiksuoti Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapinėse 2006–2012 metų ekspedicijose. Epigrafu šiame tyrime suprasime bet kokio tipo raidinį arba skaitmeninį užrašą antkapyje, kryžiuje ar atskirame paminkle. Mūsų nedomins medžiagos ar būdai, kuriais tie epigrafi atlikti / pagaminti (išskyrus užrašų šriftą). Mus domins tik raidėmis ir skaičiais „užkoduota“ socialinė-demografinė informacija. Tokia informacija laikysime visą informaciją, nukreiptą į palaidotą asmenį: vardas, pavardė, mergautinė pavardė, gimimo ir mirimo datos, jeigu yra, – profesija.

Epigrafas dažniausiai yra dviejų dalių: palaidotojo metrika ir epitafija. Šias dvi dalis suprantaime kaip autonomiškus informacijos komponentus. Užrašas dažniausiai prasideda stereotipinėmis nuorodomis „*czion ilsisi pakajuje...*“; „*hier ruhet in Gott...*“ ar pan.; kitoje kryžiaus arba paminklo pusėje paprastai randame atsisveikinimo / palinkėjimo žodžius „*<...> ilsekis pakajuje*“, „*iki wel susimatymo*“ ir pan. Šio tyrimo analizei tie etinio ar religinio pobūdžio epitafiniai užrašai suprantami tik kaip palydimieji tekstai. Šiame tyrime analizuojami tik metrikoje pateikiami rodikliai, žodžiu, analizuojama tai, ką galime formalizuoti matematiškai.

Apibendrintai tuos rodiklius galima įvardyti kaip socialinius-demografinius rodiklius. Tačiau pastarieji yra socialinės konstantos, kurios veikia tik socialinėje terpėje. Joje šie rodikliai paprastai yra kintantys ir todėl gali būti naudojami numatant socio vystymosi kryptis, perspektyvas. Taikant šiuos rodiklius mirusiesiems aprašyti, reikia iš karto pripažinti, kad gauname tik statinį, momentinį vaizdą. Todėl neatmetama galimybė apskritai diskutuoti dėl socialinių-demografinių rodiklių taikymo *mirusiųjų visuomenei* tikslingumo. Neatmetama ir galimybė konstatuoti, kad toks

¹ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*. I knyga. Kaunas, 2010; PURVINAS M. *Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai*. Trakai, 2011.

² KENEŠIS, A. Antkapiniai paminklai Klaipėdos krašto kaimų kapinėse. *Baltija*. Klaipėda, 1991, p. 56–64; MALIŠAUSKAS, J. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 547–558; MALIŠAUSKAS, J. Rinkime antkapinius Klaipėdos krašto įrašus. *Vokiečių žinios*, 1999, Nr. 6, p. 2; KAUNAS, D. Was uns die Grabmäler sagen. *Annaberger Annalen*, 1995, Bd. 3, S. 108–113; SIDABRAITĖ, Ž. Epitafijos Mažosios Lietuvos antkapiniuose paminkluose: žanrinės ypatybės ir vertė. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilnius, 2006, p. 216–231.

³ Dėl vietos stokos autorė nemini žmogaus gyvenimo datų taikymo paleoarcheologijoje, etnografijoje ar antropologijoje. Pažymėtina tik tai, kad XX amžiaus antrojoje pusėje beveik visose Europos šalyse ir JAV sustiprėjo domėjimasis vadinamąja *mirusiųjų metrika* (*cemetery data*). Apie tokio pobūdžio tyrimus galima plačiau paskaityti šiame leidinyje publikuojamame Natalijos Juščenko, Dalios Baziukės, Ingridos Borisenko straipsnyje *Informacinės technologijos istoriniuose tyrimuose: istorinių kapinių atvejis*, p. 196–211.

taikymas *per se* yra beprasmiškas. Kodėl gi ne? Tačiau jeigu po akmeniniu antkapiu ar kapo kaurėliu mes išvelgsime gyvą žmogų, jeigu priimsime, kad kryžiuje iškalta ar išlieta jo metrika dažniausiai tėra vienintelis išlikęs dokumentas, vienintelis įrodymas, kad tas ar kitas žmogus išvis gyveno, padės mumyse nenutrūkti plonam jungiamajam kultūros ir tapatybės perimamumo siūleliui. Būtent to „siūlelio“ trūkinėjimas ir sukuria prielaidas kultūrinio / etnokonfesinio paveldo niokojimui ir griovimui, panieka dvelkiančiam praeities vertinimui, galiausiai – visos praeities kaip *svetimos* atmetimui.

Straipsnio *tikslas ir uždaviniai*:

- atlikti tirtinų kapinių epigrafų atranką, laikantis duomenų pilnumo ir autentiškumo kriterijų, įvertinant gautų bazinių duomenų validumo ir reprezentatyvumo reikalavimus;
- charakterizuoti atrinktų kapinių istorinę-kultūrinę aplinką, trumpai apžvelgiant tiriamo masyvo gyventojų generalinės visumos specifinius bruožus;
- trumpai apibūdinti atrinktų kapinių fizinę būklę, įvertinant epigrafų išlikimą *de facto*;
- atlikti epigrafų metrikoje užfiksuotų socialinių-demografinių rodiklių kiekybinę analizę, siekiant atkurti stratifikacinę palaidotųjų [išlikusios] visumos sandarą.

Siekiant išvengti voliuntarizmo ar subjektyvaus vertinimo, kapinės buvo atrinktos keliais etapais, remiantis nuo tyrėjo nepriklausomais dydžiais – užfiksuotų objektų / palaidojimų ir epigrafų skaičiumi bei santykiu tarp jų. Pirmame etape atrinktos kapinės, kuriose lauko tyrimų metu buvo užfiksuota 80 ir daugiau objektų. Tokių kapinių Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto Klaipėdos krašto kapinių skaitmeninėje duomenų bazėje rasta 16, tačiau epigrafai tarp užfiksuotų objektų jose sudarė maždaug ketvirtąją dalį [užfiksuota objektų 1772, epigrafų tik 443]. Šitiek epigrafų analizei aiškiai buvo per mažai. Tapo akivaizdu, kad surinkti informaciją remiantis tik užfiksuotais kapinėse objektais nepakanka. Todėl antruoju etapu buvo atrinktos kapinės, kuriose buvo užfiksuota daugiausia epigrafų, nepaisant mažesnio bendro fiksuotųjų objektų skaičiaus. Vėliau buvo atrinktos kapinės, kuriose užfiksuota ne mažiau kaip dešimt objektų, neskaitant epigrafų. Juolab *a priori* numanu, kad kažkokia dalis epigrafų galėjo būti netinkama informacijai dėl susidėvėjimo, sulaužymo ir pan. Šitai derinant fiksuotų objektų ir fiksuotų epigrafų tarpusavio santykį, išlaikant jo įvairovę, gauta empirinė tyrimo imtis – 42 kapinės, kuriose rasta ir užfiksuota 3070 objektų, tarp jų beveik tūkstantis epigrafų, iš kurių 941 epigrafas po pakartotinio patikrinimo pasirodė tinkamas statistinei analizei. Patogumo dėlei visų grupių kapinės sujungtos į vieną sąrašą abėcėlės tvarka.

Tyrimo metodai: istoriografinių šaltinių nagrinėjimas, epigrafų dešifravimas, epigrafų metrikos duomenų statistinė ir koreliacinė analizė, interviu.

Duomenų *patikimumas* ir išvadų *reprezentatyvumas*. Vokiškoje tradicijoje žmogaus gyvenimo datos užrašomos tokia tvarka – diena, mėnuo, metai. Galima konstatuoti, kad šiek tiek skiriasi dienos ir mėnesio užrašymai skirtingais laiko periodais, esama skirtumų ir tarp vyraujančio vienokio ar kitokio užrašymo būdo skirtingose kapinėse. Antai diena gali būti nurodyta ir kokybine, ir kelintine forma: D. 3 arba D. 3ten. Bendro mėnesio vardo trumpinimo standarto taip pat nėra. Pvz., *Dezember* gali būti trumpinamas *Dezbr.*, *Dec.* ir kitaip. Tikslios kiekvieno palaidoto asmens gimimo ir mirties datos iš esmės nėra svarbu, išskyrus nustatant kūdikių / vaikų gyvenimo trukmę. Šiam tyrimui pakanka tiksliai nurodytų metų. XX amžiaus viduryje ir pokariu datų užrašymas keičiasi, prisitaikoma prie naujų reikalavimų, užrašoma taip: metai, mėnuo, diena. Mėnuo dažniausiai užrašomas romėniškais skaičiais. Autorei neteko matyti epigrafo, kuriame palydimąjį tekstą ir

vardą / pavardę užrašius lietuviškai, mėnesio vardas būtų užrašytas taip pat lietuvių kalba. Galima hipotetiškai spėti, kad kasdieniame vartojime mėnesių pavadinimai ilgai buvo vartojami tik vokiškai. [Tekste cituojant ir nurodant datą, vartojama autentiška užrašo forma.]

Jei neišlikęs palaidotojo vardas, užrašas kiekybinei analizei nenaudojamas. Mat dažniausiai tik pagal vardą galime nustatyti asmens lytį. Nenaudojami ir užrašai, kur pavardės ir vardai pateikiami inicialais.

Įvertinus visa tai, dera pripažinti, kad epigrafų metrikos duomenų analizės negalima laikyti nenuginčijama ir tuo labiau ekstrapoliuoti jos rezultatų jokiai generalinei visumai (nesvarbu, ar lokaliai tai būtų visi konkrečiose kapinėse palaidotieji, apie kuriuos neturime jokios informacijos, ar tai būtų visi konkrečiame kaime gyvenusieji tuo laikotarpiu). Metrikos duomenų analizė ir tyrimo išvados tegali būti tikimybinės (stochastinės).

Neturint galimybių autoriui pasinaudoti senosiomis Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčių metrikos knygomis⁴, duomenų verifikacijai buvo naudojamos prieinamos asmeniniai dokumentų šaltiniai, taip pat gausiomis internetinėmis genealogijos ir informacinėmis svetainėmis: *Gen Wiki*; *Local heritage book Memelland*; *Online-de*; *genealogy.net*; *Familiebericht* ir kitomis.

Tekste gali priblokšti toponimų ir asmenvardžių įvairovė. Nelietuvinamas ir „nedailinamas“ joks vardas, nesvarbu, ar tai būtų vietovės, ar asmens. Laikomasi cituojamo šaltinio arba epigrafo varianto. Asmeninė autorės nuomonė ir pastabos bei papildymai rašomi laužtiniuose skliaustuose [...].

Trumpas tiriamų kapinių istorinės kultūrinės aplinkos apibūdinimas

Visuotinai žinoma – Klaipėdos krašte yra per tūkstantis evangelikų liuteronų kapinių, kaip T. Lepneris teigė – kapines turėjo kiekvienas kaimas⁵; vienos jų nykstančios, kitos – dar veikiančios, trečiųjų ir vietos šiandieną nebenustatome. Vienaip ar kitaip, kapinės yra neatskiriamas Klaipėdos krašto kraštovaizdžio ir istorinės / kultūrinės aplinkos elementas. Nė vienos kapinės neegzistuoja šiaip sau, nepririštos prie griežtos geografinės vietos ir tenai gyvenančių žmonių. Tarp kapinių ir jas supančios aplinkos per laiką susiklosto sudėtingi ryšiai [kurie galėtų tapti įdomių tyrinėjimų objektu]. Šį tyrimą pradėsime nuo tiriamo masyvo gyventojų statistinės / kultūrinės apžvalgos ir atrinktų kapinių apibūdinimo.

Tiriamo masyvo gyventojų trumpa apžvalga

Ilgalaikiai Klaipėdos krašto kapinių tyrimai rodo, kad dažniausiai randama XIX a. antrosios pusės ir XX amžiaus pirmosios pusės palaidojimų. Tų metų statistinių duomenų apie gyventojus akademinėje sferoje turime nedaug. Pagrindinis šaltinis – Vinco Vileišio knygoje *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje...*⁶ pateikta viso jo įvardyto Mažąja Lietuva gyvenamojo arealo socialinių-demografinių duomenų, užfiksuotų 1905 m. gruodžio 1 d. vykusiame gyventojų surašyme, išsami analizė. Kadangi kapinės yra aplinkui gyvenančių gyventojų paskutinė stotelė, tikslinga susipažinti su atrinktų kapinių gyvenamųjų vietovių gyventojų statistine ir demografinė charakteristika.

Minėtoje V. Vileišio knygoje statistiniai duomenys autoriui reikalingi atskleisti ir paaiškinti Prūsijos Lietuvos gyventojų tautinio identiteto raišką; lokalinį pasiskirstymą kalbomis, konfesijo-

⁴ Vienos yra žuvusios per Antrąjį pasaulinį karą arba pokario metais, kitos atsidūrė Vokietijos archyvuose, o dalis – saugiai „uždarytos“ Lietuvos valstybės istorijos archyve, nuo tyrinėtojų apsaugotos LR asmens duomenų apsaugos įstatymais.

⁵ LEPNERIS, T. *Prūsų lietuviai*. Vilnius, 2011, p. 61.

⁶ VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, 1935.

mis, jų tarpusavio santykius ir vartojimą privačioje ar viešojoje erdvėje. Visa tai V. Vileišis vadina „etnografiniu charakteriu“, nulemiančiu tautinių santykių pobūdį ir vystymąsi.

Ryškesniausiai žmogų charakterizuojančios ir apibūdinančios konstantos yra tikyba ir gimtoji kalba. Todėl šio tyrimo analizei pasirinkta statistinė V. Vileišio lentelė, kurioje abiejų pagrindinių tikybų ir pagrindinių vartojamų kalbų gyventojai pasiskirsto geografinėje erdvėje – gyvenamosiose vietovėse (žr. 1 lentelę). V. Vileišio duomenis laikydami *status quo*, nuo kurio atsispirsime, mėginame charakterizuoti tą arealą, kurio kapines tyrinėjame. Šioji lentelė akivaizdžiai rodo, kad visame areale gyvena daugiakultūrė – tiksliau dvikalbė – visuomenė, o pasiskirstymas kalbomis tiriamoje teritorijoje kartais ryškiai varijuoja.

1 lentelė. Evangelikų ir katalikų tikybos gyventojai
Pasiskirstymas pagal gimtąją kalbą
1905 m. gruodžio 1 d.

Eil. Nr.	Kaimas Kapinės	Seniūnija 1905 12 01	Lietuvių kalba		Vokiečių kalba		Kitos kalbos		Iš viso	
			N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Akmeniškiai (Ackmonischken)	Katyčiai (Koadjuthen)	200	82,32	38	15,63	5	2,05	243	100
2.	Ažpurviai (Aschpurwen)	Agluonėnai (Aglöhnen)	146	80,7	35	19,3	-	-	181	100
3.	Bajorai (Bajohren)	Kretingalė (Deutsch Krottingen)	157	61,81	61	24,02	36	14,17	254	100
4.	Baltupėnai (Baltupönen)	Viešvilė (Wischwill)	177	26,3	483	71,76	13	1,94	673	100
5.	Berciškės (Berzischken)	Lapynė (Lapienen)	169	54,7	134	43,36	6	1,94	309	100
6.	Čiūteliai (Czutellen)	Sakūtėliai (Sakuten)	69	30,7	150	66,6	6	2,6	225	100
7.	Dėgliai (Deegeln)	Kebeliai (Kebbeln)	216	92,3	18	7,7	-	-	234	100
8.	Dvyliai (Dwielen)	Kebeliai (Kebbeln)	120	62,5	68	35,42	4	2,08	192	100
9.	Girininkai (Girreningen)	Šakūnėliai (Schakunellen)	217	84,1	35	13,56	6	2,34	258	100
10.	Katyčiai (Koadjuthen)	Katyčiai (Koadjuthen)	263	29,82	595	67,46	24	2,72	882	100
11.	Kukorai (Kukoreiten)	Saugai (Saugen)	239	68,67	109	31,33	-	-	348	100
12.	Lankupiai (Lankuppen)	Venskai (Wensken)	297	76,5	83	21,39	8	2,11	388	100
13.	Lapynai (Lapienen)	Lapynė (Lapienen)	9	12,3	64	87,67	-	-	73	100
14.	Laugaliai (Laugallen)	Katyčiai (Koadjuthen)	284	80,2	70	19,78	-	-	354	100
15.	Launiai (Launen)	Venskai (Wensken)	129	91,49	12	8,51	-	-	141	100
16.	Mantvydai I (Mantwieden)	Saugai (Saugen)	172	81,5	39	18,5	-	-	211	100
17.	Mažiai (Maszen)	Gaideliai (Gaidellen)	137	93,2	10	6,8	-	-	147	100

18.	Miškogaliai (Mischkogallen)	Saugai (Saugen)	92	92,0	8	8,0	-	-	100	100
19.	Muižė (Feilenhof)	Kintai (Kinten)	160	42,22	208	54,88	11	2,90	379	100
20.	Natkiškiai (Nattkischken)	Natkiškiai (Nattkischken)	183	44,43	228	55,33	1	0,24	412	100
21.	Norkaičiai (Norkaiten)	Sakūtėliai (Sakuten)	94	66,4	46	31,5	6	4,1	146	100
22.	Petreliai (Petrellen)	Saugai (Saugen)	271	83,91	32	9,9	20	6,19	323	100
23.	Plaškiai (Plaschken)	Plaškiai (Plaschken)	154	33,69	284	62,14	19	4,17	457	100
24.	Rudynai (Rudienen)	Traksėdžiai (Trakseden)	70	29,9	164	67,48	9	3,7	243	100
25.	Rukai (Rucken)	Rukai (Rucken)	363	50,9	325	45,6	24	3,38	712	100
26.	Sakūtėliai (Sakuten)	Sakūtėliai (Sakuten)	157	55,7	125	44,3	-	-	282	100
27.	Saugos-Lenkai (Lenken)	Saugai (Saugen)	55	55,5	44	44,4	-	-	99	100
28.	Sokaičiai (Sokaiten)	Vėžininkai (Weszeningken)	82	29,39	187	67,02	10	3,59	279	100
29.	Stankaičiai (Stankeiten)	Kebeliai (Kebbeln)	139	82,7	29	17,26	-	-	168	100
30.	Šakininkai (Schakeningken)	Bubliškė (Baubeln)	128	61,25	80	38,28	1	0,47	209	100
31.	Šyšgiriai (Schieszgirren)	Šilutė (Heydekrug)	346	80,5	84	19,5	-	-	430	100
32.	Šventvakariai (Schwentwokarren)	Venskai (Wensken)	62	65,26	25	26,32	8	8,42	95	100
33.	Tatamiškiai (Tattamischken)	Šakūneliai (Schakunellen)	151	68,32	68	30,76	2	0,92	221	100
34.	Užliekniai (Uszlöcknen)	Užliekniai (Uszlöcknen)	497	65,13	262	34,33	4	0,54	763	100
35.	Ventė (Windenburg)	Kintai (Kinten)	298	84,6	54	15,4	-	-	352	100
36.	Vėžininkai (Weszeningken)	Vėžininkai (Weszeningken)	40	24,2	125	75,8	-	-	165	100
37.	Vilkyčiai (Wilkieten)	Sakūtėliai (Sakuthen)	144	39,4	221	57,2	21	5,4	386	100
38.	Vilkyškiai I (Willkischken)	Vilkyškiai (Willkischken)	349	44,91	419	53,92	9	1,17	777	100
39.	Vilkmedžiai (Wilkomeden)	Saugai (Saugen)	136	50,2	135	49,4	2	0,73	273	100
40.	Virkytai (Wirkieten)	Lapynė (Lapienen)	150	75,4	49	24,6	-	-	199	100
41.	Vytuliai (Wietullen)	Saugai (Saugen)	229	78,42	52	17,8	11	3,76	292	100
42.	Žukai (Szugken)	Žukai (Szugken)	41	17	193	81,4	3	1,6	237	100
			7 392	56,4	5 451	41,6	269	2,05	13 112	100

Parengta pagal: VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje...* Kaunas, 1935. I priedas, 3 lentelė, p. 222–239. Lentelėje vietovardžių forma palikta, kaip pateikta V. Vileišio knygoje.

Geografinio diskurso kontekste tyrimui atrinktos gyvenvietės ir jų kapinės yra supamos labai skirtingo kraštovaizdžio ir skirtingų gamtinių sąlygų: tai ir pelkininkų, ir pievininkų kaimai, tai ir bažnytkaimiai, tai ir paprastos gyvenvietės, niekuo ypatingu neišsiskiriančios. Skirtingas kraštovaizdis, pelkės, miškas ar upės diktavo ten gyvenančių žmonių verslą / ekonominę veiklą ir gyvenimo ritmą, be abejonės, suformavo ir tam tikras dvasines kultūrinės nuostatas bei skirtumus. Pateiktoje lentelėje akivaizdžiai galime išskirti gyvenamąsias vietas, kuriose didesnis procentas gyventojų vartojo vokiečių kalbą, tai – Baltupėnai, Natkiškiai, Katyčiai, Plaškiai, Vėžininkai ir Sokaičiai, Žukai ir kai kurios kitos; visas šias gyvenvietes charakterizuoja išplėta susisiekimo ir verslo infrastruktūra, urbanistinis gyvenvietės sutvarkymas, pagaliau dažniausiai – bažnyčia. Tos gyvenvietės turi didelę traukos jėgą. Kaip atrodo gyvenamosios vietos, kuriose didesnė gyventojų dalis kalba lietuviškai? Su tam tikra nuolaida galima padaryti išvadą, kad tai labiau agrarinio pobūdžio gyvenamosios vietovės, pvz., Diegliai, Laugaliai, Petreliai, Kukorai, Mažiai ir kitos. Be detalesnės analizės nedarome griežtesnių išvadų.

Trumpas tiriamų kapinių apibūdinimas

Pristatant tiriamas kapines, trumpai apibūdinama konkrečių kapinių istorinė-kultūrinė aplinka, apžvelgiami kai kurie gyvenvietei (dažniausiai – kaimui) svarbūs istorijos ir raidos elementai. Nesiekama parašyti kiekvieno kaimo „biografijos“ ar parodyti jo infrastruktūros plėtojimąsi ir kaitą per visas istorines Krašto peripetijas XX amžiuje. Tiesiog stengiamasi parodyti, kad kapinės yra neatsiejama būtent šios gyvenvietės struktūros dalis, todėl ir tikimasi, kad kapinės gali atspindėti tam tikrą jas įkūrusio miestelio ar kaimo savitumą.

Aprašoma pagal abėcėlę. Šitokia seka pasirinkta todėl, kad visoms tirtoms kapinėms, kurias supa labai skirtingas kraštovaizdis ar istorinė / kultūrinė aplinka, reikėjo surasti bendrą vardiklį. Tinkamiausias toks vardiklis pasirodė besanti abėcėlė. Aprašant kaimus buvo naudojamos *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, V. ir J. Almonaičių, A. Juškos knygomis ir kt.⁷, taip pat interviu būdu gauta informacija.

Akmeniškiai

3 km į šiaurės rytus dešiniajame Šyšos upės krante, pačiame Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos paribyje, išsidėstęs Akmeniškių kaimas, savotiškai susietas su didžiosiomis istorijos datomis: po Melno sutarties (1422) kaimo teritorija priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Vėliau, nuo 1533 metų, – Prūsijai. Šis kaimas buvo vidutinis – 1905 m. iš 243 jame gyvenančių asmenų 200 namuose kalbėjo lietuviškai. Kaime veikė mokykla, sukosi vėjo malūnas, stovėjo kalvė. Buvęs ir dvaras. Šiandieną Akmeniškių kaimas labiau žinomas savo piliakalniu (vadinamu Švedkalniu, Margpiliu, Pilimi ir dar kitaip), nuo 1997 m. esančiu LR kultūros paveldo registre. Ant šio piliakalnio nuo 2006 m. liepos 6 d. švenčiama Valstybės diena, vyksta kitos kasmetinės šventės.

Kapinės įsteigtos miške ant pakilumėlės, į kapines veda lauko keliukas. Akmeniškių kapinės skiriasi nuo daugelio kitų Klaipėdos krašto kapinių tuo, kad šiandieną jose nėra išlikę nė vieno lieto ar kalto kryžiaus. Todėl žolei aukštai sužėlus, toji vieta gali būti suvokta kaip paprasta miško

⁷ ALMONAITIS, V.; ALMONAITIENĖ, J. *Šiaurės Skalva*. Kaunas, 2007; JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003; PURVINAS, M. *Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai*. Trakai, 2011; ZEMBRICKIS, J.; BITENSAS, A. *Šilokarčemos apskrities istorija*. Šilutė, 2008.

aiškštė, jei ne išlikusieji vartai. Surasti kapines ir jose padirbėti padėjo Pagrynių gyventojai Neringa ir Robertas Augustai.

Kapinėse užfiksuoti 56 objektai, rasta 20 epigrafų. Ankstyviausias palaidojimas – 1904 m., vėlyviausias – 1941 m. Tad apimamas laikotarpis labai trumpas – 37 metai. Aiškiai identifikuoti 4 vaikų kapeliai, neidentifikuojamų yra per 10. Šių kapinių epigrafams būdinga tai, kad daugelis jų randama antkapio kojūgalyje arba šone. Dažnu atveju pavardės lietuviškos: Gerullis, Walinschus, Gudlikis, Milkerat, Trumpa, Petereit, Adomeit ir kt. Keletas kapų prižiūrimi.

Ažpurviai

Atokus Ažpurvių kaimas yra 4 km nuo Agluonėnų, jame kelios kapinaitės. Vienose yra katalikų pokarinių palaidojimų, o mūsų tyrimo objektas yra kapinaitės, esančios kaimo viduryje, netoli girininkijos, įsikūrusios Ažpurvių kaime. Kapinės pakankamai prižiūrimos, aptvertos tvora. Jose esama medinių kryžių, kai kurie statyti mūsų laikais. Vartai mediniai, greičiausiai padaryti po karo.

Iš užfiksuotų 38 objektų informacijai tinka 27 epigrafai. Identifikuoti 8 vaikų kapeliai. Ankstyviausias palaidojimas 1855 m., vėlyviausias – 1955 m. Taigi, turime informacijos per 100 metų laikotarpį.

Palaidotas eigulys Christian Adomeit su žmona Elisabeth, geb. Stuhler [b. d.]. Aptinkama pavardžių Preiksas, Berte, Gerwins, Pawils, Purwins, Normann, Quauka ir kt. Meikių šeimos mirę vaikai – „*mano milimi kudikei*“ – Jonis Meikies (gim. 14 Maije 1891 – mir. 1 Juli 1897) ir Marike Meikies (gim. 27 Febr. 1893 – mir. 1 Juli 1897) – mirę vieną ir tą pačią dieną. Nelaimė? Infekcinė liga? Nežinoma. Atkreiptinas dėmesys ir dar į vieną palaidojimą: Mekel Meikies (gim. 18 Dez. 1863 – mir. 8 Febr. 1920) ir Anne Meikies (gim. 5 Juli 1895 – mir. 9 Febr. 1920) – mirę taip pat vienu metu. Randame ir dar vieną beveik kartu mirusią porą: Marie Kwauka (27.X.1864 – 17.XI.1947) ir Jurgis Kwauka (2.VI.1866 – 29.XI.1947). Klausimai lieka be atsakymo.

Bajorai

Bajorų gyvenvietė formavosi kaip paskutinė geležinkelio, nutiesto 1892 metais iš Klaipėdos, stotelė. Matyt, tuo metu atsirado ir kapinės. Dabar jos yra pačiame sankryžos tarp plento ir geležinkelio kamputyje. Jokia tvora neskiria mirusiųjų nuo keliu ir geležinkeliu praskriejančių gyvųjų. Iki Pirmojo pasaulinio karo Bajoruose buvo Vokietijos–Rusijos imperijų sienos pereinamasis punktas ir vokiečių muitinė. Nepriklausomybės laikotarpiu nebenaudojamos muitinės patalpos tapo Bajorų kalėjimu (veikė iki 1940 m.). Dabar Bajorai yra Kretingos miesto dalis.

Iš užfiksuotų 61 objekto informatyvūs tik 11 epigrafų. Vaikų kapų nenustatyta. Ankstyviausias palaidojimas – 1915 metai, vėlyviausias – 1959 m. Randamos paplitusios lietuviškos pavardės: Lepšienė, Kalweit, Zeigienė, Bliesze ir kt. Moteriškos ištekėjusių moterų pavardės, pateiktos lietuviška forma, yra pokarinio laikotarpio. Palaidojimai pasibaigia 1959 m., kai išibėgėja kilminių krašto gyventojų emigracija į Vokietiją.

Baltupėnai

Baltupėnų kaimas yra dešiniajame Nemuno krante, 6 km į vakarus nuo Viešvilės, pasislėpęs miškuose. Aplinkui auga pušynai, kuriuose yra daug rūšių samanų. Pasakojama, kad kai kurias gražias samanas seniau net į Berlyną veždavę kapinėms puošti.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą kaimas buvo seniūnijos centras; jame gyvybingai virė gyvenimas. Paupyje buvo lėtpjūvė, girininkija. Kaime veikė dvi mokyklos, keturios parduotuvės, dvi karčemos, paštas, viešbutis. Vasaromis kaimo neaplenkdavo vasarotojai. Žiemą gyvenimo ritmas beveik nesulėtėdavo, nes Baltupėnuose uoste žiemodavo baidokai. Šalia esantis Nemunas kaimo žmonėms „padovanojo“ ne vieną nelaimę – skenduolius, potvynius ir pan. Pasakojama, kad 1888 m. pavasarį buvęs toks didžiulis potvynis, kad net krosnys ir židiniai namuose sugriuvę. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje kaimas kaip pasienio punktas labai nukentėjo nuo abiejų armijų kovinių veiksmų.

Kapinės įrengtos ant kalvos. Apačioje kalvos telkšo tvenkinukas arba tiesiog bala, apžėlusis augmenija. Lauko tyrimų metu gyvenimo kaime nepajutome, kažkur tolėliau padrikai stovėjo kelios sodybos. Aukšta žolė ir sunkiai pravažiuojami keliai, pievos išvažinėtos galingų pasieniečių (ir kontrabandininkų) mašinų. Nors rasta keletas nesenų palaidojimų, tačiau išpūdis buvo toks, kad Baltupėnų kapinaitės stokoja ir dėmesio, ir elementarios priežiūros. Pakartotinai applankę kapines 2012 m. rugpjūčio mėn., radome žolę nupjautą, kapinių perimetrą pažymėtą kuoliukais ir aiškius tvarkymosi pėdsakus. Šiuo atveju iniciatyva priklausė Jurbarko miškų urėdijos Mociškių girininkijos miškininkams.

Iš užfiksuotų 63 objektų informatyvūs tik 30. Nustatyti trys vaikų kapai. Vaikams, ypač kūdikiams, antkapiuose užrašoma: *Auf Wiedersehen!* Kapinių palaidojimai apima 55 metų periodą – nuo 1890 iki 1960 m.

„Senove“ padvelkia viename paminkle įskaičius „*Czion ilsis mano milima Pati Urte Jaksztat* [geb.] Zeraws (gimusi 1843 – mirusi 28 Januar 1908). Šiose kapinėse palaidotas mokytojas Julius Juschka (geb. 24 Mai 1841 – gest. 23 Mai 1895).

Kapinėse randame baltiškos kilmės pavardžių: Matschulat, Preukschat, Tennigkeit, Jaksztat, Wallat, Pareigis, Smettons ir kt. Yra Schakat šeimos kapų: kūdikiai Emma (23.1.1900 – 9.5.1900) ir Otto (11.10.1903 – 5.5.1904) ir vienas paminklas Ensis (1868–1845), Anna (1872–1915) ir Ida (1902–1915). Yra Schalinsky šeimos kapavietė.

Netoli šių kaimo kapinaičių, važiuojant miško keliuku link Nausėdų, kairėje pusėje kelio aptikome dar neištirtas Baltupėnų II kapinaitės, kuriose iš akies nustatyti keli palaidojimai ir keletas paminklų duženų.

Berciškės

Šio kaimo pavadinimas gerokai keitėsi XX amžiuje. Pagal 1905 m. surašymą, V. Vileiškis vartoja formą *Beržiškiai* (Berzischken), V. Pėteraitis nurodo dvi formas – *Berciškiai* ir *Berciškė* (Berzischken), Mažosios Lietuvos enciklopedija iš viso ignoruoja šį toponimą. Šiandieninė forma Berciškės tikriausiai įsitvirtino pokario metais, įsteigus *Berciškės apylinkę* (panaikinta 1954 m.). Dabar tai Berciškės seniūnaitija. Kaimas plačiai išsidėstęs 2 km į rytus nuo Klaipėdos–Jurbarko plento. Jį supa Joniškės ir Norkaičių miškai.

Kaime yra dvejios kapinaitės. Buvo tiriamos Berciškės II kapinaitės. Jos yra atokiau už kaimo, ant gana aukštos supiltinės kalvos. Ankstyviausias užfiksuotas palaidojimas 1864 m., vėlyviausias – 1954 m. Periodas – 90 metų. Identifikuota 123 objektai, informatyvių epigrafų 18. Randamos pavardės: Petereit, Raudies, Labrenz, Bartsch, Smalakies, Horstigall, Gibinius, Aschfeld ir kai kurios kitos. Paskutinis objektas, kurį pavyko rasti tarp žolių, buvo kryžius mokytojui Friedrich Moesky (26 Maerz 1832 – 28 Juni 1870).

Šiose kapinėse gausu neidentifikuotų vaikų palaidojimų – per 30, trečdalis kapų yra skirti net dviem ar trimis asmenims.

Čiūteliai

Kalbėti derėtų tik apie Čiūtelių dvarą ir kaimą kartu. Išsidėstę paraleliai pagrindinių krašto susisiekimo arterijų – Klaipėdos–Šilutės plento ir Klaipėdos–Tilžės geležinkelio – jie patyrė visas krašto istorines peripetijas ir laimes / nelaimes. XVII amžiuje buvo visiškai nusiaubti ir sudeginti per Septynerių metų karą. Prie Čiūtelių 1834 m. birželio mėn. kronprincas Friedrichas Vilhelmas ir žmona susitiko su 60 lietuvių merginų, dainavusių jiems lietuviškas ir vokiškas dainas. Ilgą laiką XIX a. dvarą valdė Rudolfas Otto Dexlingas, kurio mirusiems vaikams ir kūdikiams kaimo kapinėse stovi dailus uždaras sarkofagas. Nuo 1928 m. dvaras priklausė Lietuvos kariuomenės generolui Leonui Radui-Zenkevičiui.

Bendros dvaro ir kaimo kapinės – vienos seniausių regione. Užfiksuotas ankstyviausias palaidojimas – 1870 m. Šiose kapinėse laidojama iki šiol. Tai puikiai prižiūrimos, tylia pagarba dvelkiančios kapinės, jose tarsi sustingęs laikas.

Antkapiuose ir kryžiuose randame pavardes: Beermann, Klein, Böttcher, Matzpreisch, Pukies, Bundels, Strazdeit, Sunnus ir kt. Čia palaidotas ir sakytojas diakonas Adomas Kibelka (1886.X.5–1958.V.15), žuvęs vykdamas dviračiu pas ligonį. Nemažai vaikų kapų. Vaikai šiose kapinėse laidojami grupėmis.

Atskirai nedidelėje kapavietėje palaidota tik Olga v. Sagorsky, geb. Graff (6 März 1858 – 24 April 1933), generolo L. Rado-Zenkevičiaus uošvė.

Diegliai

Laukininkų kaimas Diegliai yra prie nedidelio Aisės upelio dešiniojo Veiviržo intako, šiek tiek į pietryčius nuo Vanagų. Jau XVIII amžiaus viduryje kaimo vaikams buvo įkurta mokykla.

Ankstyviausias išlikęs palaidojimas – 1917 metų. Kapinės santykinai veikiančios, vėlyviausias palaidojimas – 2010. Iš užfiksuotų 113 objektų rasta 30 informatyvių epigrafų.

Randame pavardes Kilienė, Gložaitienė, Pippirs, Joneleit, Heydeck, Bolz, Plevė ir kt. Kapinės tvarkingos, prižiūrimos.

Dvyliai

Dvylių kapinėmis šiandieną vadinamos kapinės kažkada buvo Pėžaičių kapinės⁸. Kaip pasakojama, vardas „staiga“ pakito Sąjūdžio laikais, kai buvo pagaminta graži medinė lentelė su Dvylių kapinių pavadinimu ir įbesta prie vartelių. Paskutinį kartą lankantis tose kapinėse 2012 metais lentelės jau nebebuvo. Bet dabar kapinės jau ir žmonių, ir valdininkų laikomos Dvylių kapinėmis. Jos stovi prie pat Pėžaičių–Ažpurvių kelio. Kapinės aptvertos viela, stovi mūrinių vartelių liekanos. Regis, kapinėmis nesirūpinama, aiškiai prižiūrimi tik 8 kapai. Labai tipiškas retai prižiūrimų kapinių vaizdas: nudžiūvusioje žolėje tebestovi kaltiniai kryžiai su pražuvusių epitafijų duobėmis jų kryžmose. Rasta 37 objektai, ankstyviausias palaidojimas 1875 m. Informatyvių epigrafų yra 17, vėlyviausias palaidojimas – 1966 metai. Identifikuojami 4 vaikų kapeliai, vienas be atminimo ženklų.

Kapinėse stovi gerokai aptrupėjęs paminklas keturiems Pirmojo pasaulinio karo (1917–1918) kariams – Esk Drag R N 13, N 20; Drag Brustle <...>, Shuishel <...>; pavardės beveik neįskaitomos.

⁸ Tai patvirtino Kybranco duktė Rūta. Pėžaičių pavadinimą 1970 metais užfiksavo ir Vacys Milius, nurašęs kai kurių palaidotųjų jose pavardes. Žr. MILIUS, V. Klaipėdiečių antkapinių paminklų užrašai. *Kraštotyra*, 1986, Nr. 20, p. 62.

Čia palaidotas vienas pirmųjų Pėžaičių pradinės mokyklos mokytojų Fritz Strempler (10.11.1874 – 28.7.1918), atsiųstas į šitą užkampį baigęs Karalienės mokytojų seminariją. Mokykla anuo metu veikė privačiuose užėigos namuose, ten buvo ir mokytojo butas. Šis pastatas išlikęs ir mūsų dienomis. Greta mokytojo palaidota jo žmona Anna Strempler (22.9.1884 – 17.8.1922).

Dvylių kapinaitėse yra palaidoti žymių lietuvininkų, Lietuvos optantų Jono, Adomo ir Viliaus Kybrancų mamos Marinkės Naujoks [1870 03 17 – 1946 12 14] tėvai Martinas Naujoks (14.1.1841 – 20.2.1919) ir Elzė Naujokienė (18.12.1846 – 22.3.1920). Kapas prižiūrimas, antkapis gerai išsilaikęs. Šiose kapinėse palaidotas ir Vilius Kybrancas (1901[3.20].– 1966[10.27]) bei jo žmona Eva Sunnus (1901.[3.30] – 1962[1.17]). Abu palaidoti viename kape, stovi šiuolaikinis marmurinis antkapis. Kapas prižiūrimas. Bet Kybrancų tėviškė sunykusi.

Šiose kapinėse ilsisi ir Mari Pusze (1881.10.17 – 1957.10.23), Helmuto Arnašiaus knygoje *Keliai ir klystkeliai* aprašytoji Marytė.⁹

Girininkai

16 km nuo Juknaičių yra šiai seniūnijai priklausantis Girininkų kaimas su iš dalies veikiančiomis kapinaitėmis. Kažkada tai buvo kaimas ir seniūnija su per 40 viensėdžių, mokykla, kraštovaizdį gyvino vėjo malūnas.

Patį kaimą šiuo metu sudaro kelios sodybos ar tiksliau jų liekanos, labai nutolusios viena nuo kitos, pabirusios pačiame pasienyje – Rusnės upės dešiniajame krante, ties Didžiojo ir Mažojo Žiogio senvagėmis. Kitapus Nemuno aiškiai matyti dabartinio Karaliaučiaus krašto buvusios Kaukėnų bažnyčios bokštai.

Apsuptos privačių valdų, ant kalvelės išlikusios iš dalies veikiančios kapinaitės. Nustatyti 79 objektai, anksčiausias palaidojimas – 1891 m. 40 epigrafų informatyvūs. Vėlyviausias palaidojimas – 2006 metai. Apimamas laikotarpis yra 115 metų.

Nors aplinkiniams gyventojams tai „vokiečių“ kapinės, regis, jos retkarčiais tvarkomos, aukšta tvora saugoja kapus nuo galvijų. Yra keletas nesenų palaidojimų – palaidoti buvusieji kaimo gyventojai. Rasta įspūdingo grožio antkapių (ypač vaikų kapų) ir paminklų. Vaikų kapelių, lyginant su kitomis kapinėmis, išlikę nemažai – 13. Charakteringa, kad viename kapelyje laidojami vienos šeimos vaikai: Tamoschus – trys po keletą dienų tegyvenusios dukrelės, Ensekat – trys įvairaus amžiaus berniukai ir kt. Identiškuose gretimuose kapuose palaidoti ir, matyt, kartu žuvę Albert Willus (Gb. 1909.3.13 – Gst. 1985.1.16) ir Gustoff Pluschies (Gb. 1904.12.24 – Gst. 1985.1.16). Randama pavardžių Gibbisch, Schukat, Labbait, Krieger ir pan.¹⁰ Yra šeimų Dargies u. Moschobs kapavietė.

Keletas kapų, regis, priklauso katalikų tikėjimo mirusiesiems.

Katyčiai

Katyčiai – bažnytkaimis ir valsčiaus centras buvusioje Pagėgių apskrityje, vienas seniausių, gražiausių ir garsiausių miestelių Prūsijos Lietuvoje. Iki šių dienų išlikusi gatvių struktūra ir statinių savitumas. Miestelyje per visą žinomą istorinį laikotarpį yra buvusios net penkerios kapinės. Daugelio buvusių miestelio kapinių net žymės nebelikę. Šiandieną yra I, II, III ir dar IV – iš dalies veikiančios. Lauko tyrimų metu akiratin pateko palaidojimai evangelikų liuteronų bažnyčios šventoriuje. Aukšta mūrinė tvora patikimai saugo kapus nuo vandalų ir atsitiktinių užklydėlių. Kapinės

⁹ ARNAŠIUS H. *Keliai ir klystkeliai*. Vilnius, 1983, p. 16.

¹⁰ Šiose kapinėse kalbininkus sudomintų tos pačios pavardės kaita įvairiais laikotarpiais. Esama puikių pavyzdžių.

prižiūrimos, takeliai reguliariai tvarkingai nušluojami. Ankstyviausias šiose kapinėse ir pats ankstyviausias mūsų tiriamame areale užfiksuotas palaidojimas – 1835 metai, vėlyviausias – 2002 m. Tad šiose kapinėse epigrafuose įrašyta informacija apima 167 metus. Bet iš užfiksuotų 87 objektų informacijai tinka tik 31 epigrafas. Vaiko kapą užfiksavome tik vieną.

Šventoriuje, kaip buvo priimta, palaidoti keli kunigai su žmonomis arba be jų. Tai 1877–1887 metais Katyčiuose kunigavęs Michael Strelis (3 Sept. 1836 – 12 April 1887) ir jo žmona Anna, geb. Lutzas (3 Sept. 1843 – 3 Aug. 1887); taip pat jų sūnus Hans Strelis (d. 26 Febr. 1882 – d. 18 Febr. 1889); kunigas emeritas Albert Herford (geb. 16t Novbr. 1807 – gest. 3t Janr. 1876), kunigas Julius Hecht (geb. d. 3t Juli 1807 – gest. d. 27t Septbr. 1868) ir anksčiausiai iš visų palaidotųjų gimęs kunigas F. W. Steinberg (geb. 11ten Juni 1787 – gest 22ten October 1835). Tai jam skirtas kryžius yra pats seniausias kryžius, mūsų užfiksuotas Klaipėdos krašto kapinėse.

Šiose kapinėse ilsisi mokytojas Friedrich Riegert (7.10.1832 – 16.11.1918) su žmona Amalie Riegert (25.1.1840 – 12.11.1926). Yra kapavietės šių šeimų: F. L. Laettke, George Spragies ir kitų pavardės ištrupėjusios ir nebeatstatomos. Kitos randamos pavardės: Strautz, Stakelies, Lenkeit, Ebel, Mirau ir kt.

Kukorai

Tai buvęs didelis kaimas ir dvaras Šilutės apskrityje, šiandieną Saugų seniūnijoje. Mokykla, geležinkelio stotis, pieninė garantavo gyvybingą kaimo plėtrą. 1922 m. aktyviai veikė lietuviško jaunimo kultūros ir švietimo draugija „Žiedas“. Šiuo metu kaimas tiesiogiai ribojasi su Saugomis; apylinkėse galima aptikti senų viensėdžių liekanų, aptriušusių vaizdingų pastatų. Čia skverbiasi XXI amžiaus verslininkas, keisdamas kraštovaizdį ir spalvinį jo koloritą. Dar tebestovi buvusi geležinkelio stotis, kurioje nebesustoja joks keleivinis traukinys.

Netoli viena nuo kitos yra kelios kapinaitės. Mūsų tyrimo laukas šiuo atveju yra senosios Kukorų kapinės. Jos yra iš dalies veikiančios. Kai kurie jas vadina Kukoraičių kapinėmis, matyt, nuo formos vokiečių kalba. Kapinėse užfiksuota 144 objektai, statistinei informacijai tinka tik 39 epigrafi. Identifikuoti 5 vaikų kapai. Kapinės funkcionavo visą XX amžių nuo 1900 m. iki 2003 m. – 103 metus.

Šiose kapinėse yra palaidota Anne Uszpurvis-Jurat (28.8.1861 – 5.5.1943) – žinomo istoriko ir kalbininko, poligloto, Lietuvos optanto, Sibiro tremtinio Jono Užpurvio, mirusio Pullheime, Vokietijoje, motina¹¹.

Čia ilsisi ir Jonas Užpurvis – 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės akto signataras: Jons Uszpurwies (13.5.1869 – 13.7.1945), greta tame pačiame kape ir jo žmona Marie Uszpurwies (15.8.1872 – 8.12.1941).

Aptinkama pavardžių: Gurgsdies, Padags, Suiseliene, Gišas, Rungies, Rispel, Naujoks ir kt. Yra B. W. Salewsky šeimos kapavietė.

Lankupiai

Kaimas pamario lygumoje, XIX a. pabaigoje jo pakraštyje buvo įrengtas šliuzas vandens lygiui reguliuoti. Gyvenimo būdą lėmė šalia esantis vanduo – Minija ir Klaipėdos kanalas, kuriuo vyko

¹¹ Šio straipsnio autorė savo knygoje *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001, p. 155 nurodė Annikės Juratis gyvenimo datas kitokias: (1862 08 28 Pašalteikiuose – 1944 05 09 Kukoraičiuose). Matyt, reikėtų pataisyti pagal nurodytąsias antkapyje.

aktyvi laivų ir sielių navigacija. Kaimo branduolys susiformavo dešiniajame Minijos krante. Kapinės nedidelės, ant kalvelės, gyvenamųjų namų apsuptyje, prie pat kelio. Nėra nei tvorų, nei vartų. Užfiksuoti 46 objektai, informacijai tinka 32. Identifikuota 12 vaikų palaidojimų. Ankstyviausias palaidojimas 1876 m., vėlyviausias – 1969 m.

Čia palaidotas garsus ano meto Prūsijos Lietuvos lietuvių tautinės savivokos ugdytojas, poetas, pirmasis laikraščio *Pagalba* (1905) redaktorius Endrikis Šadagys – Endrikis Szadagys (11.12.1867 – 11.8.1911) ir gretimame kape jo žmona Marija Szadagys (21.1.1879 – 11.9.1956), kuriems vaikai pastatė vieną bendrą paminklą.

Šiose kapinėse ilsisi Stubrų – garsios lietuvininkų giminės – nariai. Tai Jurgis Stubbra (1848–1924), viename kape su proseneliu Skvirbliu, jo žmona Ilsze Stubbra (1855–1919, gim. Skvirblyte), taip pat mylima šeimoje senelė – „*tautosakininkė mamuzė*“ Marinke Skvirblis [1824–1904, geb. Posingies¹²] su proanūku Arvidu Stubbra (1827–1928), „duktele“ Elsike Stubbra (24.5.1927 – 25.1.1928). Randama kitų pavardžių: Gloszat, Šūdnagienė, Szwelnus, Kawohl, Kalvelis, Eglins, Taszus ir kt.

Lankupių kaime nuo 1855 m. dirbo ir lietuvių raštijos darbuotojas Mikelis Šapalas (1827–1884), išleidęs ne vieną mokomąją knygą, kūręs eilėraščius, rengęs giesmių rinkinius. Žinoma, kad jis mirė ir palaidotas Lankupiuose, deja, kapo nepavyko nustatyti.

Lapynai

Šias kapines veikiau reikėtų laikyti Lapynų dvaro nei kaimo kapinėmis. Jos yra prie žvyrkelio, vedančio į Miestelių kaimą. Bendras kapinių vaizdas apgailėtinas. Paminklai sudaužyti, aptrupėję, kryžių liekanos suverstos į krūvas. Ankstyviausias užfiksuotas palaidojimas – 1861 metai, vėlyviausias – 1932 m. Identifikuota 84 objektai ir 27 epigrafai.

Šiose kapinėse palaidotas garsus ir nusipelnęs Šilutės kraštui žmogus Heinrichas Gotlybas Hahnas – Heinrich [Gottlieb] Hahn (7.10.1842 – 11.12.1920). Gretimame kape ilsisi jo žmona Elisabeth Hahn, gim. Boy (30.1.1848 – 26.4.1900). O šalia tėvų palaidoti ir jų vaikai: Olga Elisabeth (7.3.1879–8.8.1887), Paul (1876–1890) ir Johanna (1882–1887)¹³. Heinrichas Hahnas 1873 m. liepos 1 d. perėmė šeimyninį Lapynų dvarą su trim palivarkais, tapo apskrities tarybos bei apskrities valdybos nariu ir Žemės ūkio kredito rūmų patarėju (1888 m.). Tai jo pastangomis Žemaitkiemyje buvo įrengta Tilžės–Klaipėdos geležinkelio stotelė, 1890 m. jis buvo išrinktas atstovu į Prūsijos seimą¹⁴.

Randama pavardžių: Littwins, Kahlau, Lorenz, Rose, Reisgies, Grieguszies, Zebbedies ir kai kurių kitų. Kapinėse atsiradę naujų antkapių; naujas bendras antkapis pastatytas ir Hahnų trims vaikams, iš kurių du mirę tais pačiais (1887) metais. Neidentifikuotų vaikų kapų yra maždaug 10.

Laugaliai

Tai kaimas – viena iš 11-os tuo vardu vadinamų gyvenviečių Klaipėdos krašte. Kaimas yra prie pat Didžiosios Lietuvos ribos, 3 km į vakarus nuo Katyčių. Dabar priklauso Žemaičių Naumiesčio seniūnijai.

¹² Atstatyta pagal dokumentus, tų datų antkapyje nėra. Antkapis bendras su anūkeliu Arvidu, kurio iškaltoje gimimo datoje padaryta klaida. Kūdikis mirė pusės metų amžiaus. Autorės asmeninis archyvas.

¹³ Hahnų mirusiems vaikams pastatytas naujas bendras antkapis.

¹⁴ JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 106.

Šis kaimas buvo žinomas jau 1669 m. Pro šį pasienio kaimą nuo Katyčių į Paprūšę, Degučius ėjo vieškelis. Kaime buvo vokiečių muitinė. Per sieną šio kaimo ribose pereinavo ne tik kontrabandininkai, bet ir knygnešiai. Per sieną būdavo vedami ir nelegalūs emigrantai iš Rusijos imperijos, vykdavę į Vakarų ir Ameriką. Kaime buvo amatininkų, nuo XVIII a. veikė mokykla. Buvo vėjo malūnas ir užėiga. Pokariu kaimas labai sumenko.

Kapinaitės yra kiek toliau nuo kaimo ant supiltinės kalvelės. Buvo užfiksuota 85 palaidojimo vietos ir kitokie apdaužyti ir sutrupinti objektai, tačiau informacijai tinkančių tik 19. Užfiksuoti keturi vaikų palaidojimai. Ankstyviausias palaidojimas rastas 1860 m., vėlyviausias – 1958 m.. Bendra laiko apimtis – 98 metai. Tvoros nėra, aplinkui dirbami laukai ir ganyklos. Kapinės neženklintos. Vaizdas slogus. Ant nedaugelio išlikusių užrašų randame pavardes: Pagallies, Szaulies, Lagerpusch, Pieper, Naubur, Bendikeit ir pan.

Beveik neatpažįstamai suniokotas buvęs paminklas-obeliskas Pirmojo pasaulinio karo žuvusiems: vieniems 1914 m. rudenio mėnuose, kitiems 1915 m. sausio–liepos mėnesiais. Steloje galime įskaityti apie 10 pavardžių.

Bendigs M. [...] 19.8.14
Krepstakies Heindr [...] 19.8.14
Lohrenschaft Joh [...] 27.8.14
[Lūžio vieta] [...] 16.11.14
Taudien Otto 15.12.14
Lohrenschaft Heinrich 9.1.15
Lohrenschaft Martin 11.2.15
Lax Isidor 21.2.15
Lindenau Friedrich 6.4.15
Willuns Heinrich 9.6.15
Bartel Fritz 1.7.15

Kapinių kampe stovi vienintelis puoselėjamas ir nuolat lankomas sakytojo, giesmių ir eilėraščių kūrėjo, Klaipėdos krašto lietuvių veikėjo Kristupo Lekšo (1987 08 31 – 1941 03 30)¹⁵ kapas. Tai Katyčių mokyklos mokinių ir mokytojų rūpestis.

Prižiūrimas ir Miko Gerulio (1898–1937) kapas.

Visos kitos palaidojimo vietos paliktos gamtos ir „juodųjų archeologų“ valiai.

Liaunai

Žemdirbių kaimas, išsidėstęs 8 km nuo Priekulės pietryčių kryptimi. Kažkada valdęs žemes abipus Minijos upės. Stovėję užėigos namai, vėjo malūnas. Veikusi net perkėla per upę. Dabar – padrikai pabirusios nykstančios sodybos.

Nepaprastai nuniokotos kapinaitės. Jos stovi ant gana aukštos supiltinės kalvelės netoli Minijos upės, prie kelio į Šventvakarius. Išlikę vartų mūrai. Rasta ypač daug epitafijų šukių, suskaldytų kryžių ir mūro antkapių. Iš užfiksuotų 64 objektų statistinei informacijai tinka tik 9 užrašai. Ankstyviausias palaidojimas – 1913 m., vėlyviausias – 1957 m. Vaikų kapų nerasta. Kapinėse daug lietuviškumo ženklų. Nutrupėję įrašai: <...mielems sunus...>, <...Jurgis... isz Biržen...>; <...mano

¹⁵ Čia turime charakteringą šių dienų seno kapo sutvarkymo pavyzdį: ant buvusio pagrindo, kurio metrika yra pilna, uždedama nauja plokštė su sutrumpintais gyvenimo metais: 1872–1941. Šitaip prarandama vertinga informacija.

miela moteriszke Anna Naujoks>; <...duktike> ir pan. Ištekėjusių moterų pavardės ir lietuviška, ir vokiška forma. Aptinkama pavardžių Rugullis, Kerschies, Labrenz, Gelszene, Stremkus ir kt.

Mantvydai I

Kaimo pradžia fiksuotina XVI a. pirmojoje pusėje. XIX a. viduryje kaime buvo 56 gyventojai, 15 sodybų. Regis, kaimo plėtrą paskatino kaimo žemių pakraščiu nutiestas Klaipėdos–Šilutės plentas. XX a. jau randama per 200 gyventojų. Veikė lentpjūvė, du vėjo malūnai.

Po Antrojo pasaulinio karo pakito kaimo gyventojų konfesinė struktūra, todėl dabar Mantvydų kapinės yra iš dviejų dalių: evangelikų liuteronų ir katalikų. Esama dar vienu kapinaičių visiškai šalia plento ant kalvelės, tai Mantvydų II kapinės.

Mantvydų I kapinės didelės, gražios, rūpestingai prižiūrimos. Evangelikų liuteronų dalyje užfiksuota 104 objektai (daugiausia tai palaidojimai), bet informacija naudotis įmanoma tik iš 63 epigrafų. Ankstyviausias palaidojimas – 1873 m., vėlyviausias – 2011 m. Tad šios kapinės apima 138 metų laikotarpį. Per tokį ilgą metų tarpą jose susikauptė skirtingų stilių laidosenos įvairovė.

Šiose kapinėse palaidoti Grigat, Taszus, Sabalus, Rugullis, Krieger, Szillus šeimų nariai. Yra išlikusi Krieger aus Laugallen šeimos kapavietė.

Mūsų dienomis jose laidojami paskutiniai kilminiai Klaipėdos krašto gyventojai, kurie neišvyko iš Tėvynės: Liliškiai, Redveikiai, Vaškai, Roggės ir kiti. Nereta ir iš anksto pasiruošta palaidojimo vieta.

Mažiai

Pačios kapinaitės tarsi atitinka vardą. Nedidelės apimties, kuklus atokiau kelio esantis žemės lopinėlis. Pasiiekti galima perbridus aplinkui esančias pievas ir ganyklas. Šioje vietovėje buvusi senovinė gyvenvietė, kapinynas, nuo 1997 m. įtrauktas į LR kultūrinio paveldo registrą, tik jokio išorinio ženklo apie tai nematyti. Tvoros likę tik fragmentai.

Kapinėse nustatyti 58 objektai, tik 12 epigrafų tinka tolesnei analizei. Identifikuoti trys vaikų kapai, daug vaikų palaidojimų fiksuojama pagal numanomas liekanas. Ankstyviausias palaidojimas – 1889 m., vėlyviausias – 1918 m., tad apima 29 XIX a. pabaigos metus. Kapinės seniai neveikiančios.

Užrašuose ant kryžių šiose kapinėse ypač paplitusi sinekdocha „*czon ilsis kuno sanarelei*“. Randama pavardžių Juschka, Loops, Loheij, Scheidis, Picklaps ir kt.

Šiose kapinėse identifikuoti kelių Vilhelmo Storostos-Vydūno giminaičių kapai: Katarina Storost (d. 7. Mai 1836 – d. 23 Februar 1913) ir Kristops Storost (18. Aprili 1834 – 7. Februariji 1897); nepavyko identifikuoti Vydūno prosenelio Kristupo Storostos (g. 1760, palaidoto Mažių kapinėse), Vydūno senelio Dovydo Storostos ir diakonės Erdmės Nelaimiškytės (g. 1838) kapų.

Šiomis kapinaitėmis susidomėjo Šilutės miesto rotariečiai ir joms garantuoja savo priežiūrą bei dėmesį.

Miškogaliai

Įsikūręs aukštesnėje vietoje tarp miškingų pelkynų kaimas gyvavo jau XVIII a. pabaigoje. Jis buvo glaudžiai susijęs su kaimynystėje esančiais Petreliais, į kurių mokyklą eidavo šio kaimo vaikai. Šiandieną kaimo nebėra. Jo vardą tesaugo kapinės. Jos veikiančios ir rūpestingai prižiūrimos.

Ankstyviausias palaidojimas – 1906 m., vėlyviausias – 2003 m. Laiko apimtis – 97 metai. Lan-kytoją sutinka tradicinė šio krašto kapinių tvora, kurios vartų šprochelyje gotišku šriftu abiem kalbomis juodais aliejiniiais dažais įrašyta: *Selig sind die Goten die in dem Herrn sterben (Išganyte Numirieji kurie Wiešpatije miršta)*.

Užfiksuota 70 objektų (dauguma palaidojimai), rasti 23 epigrafai.

Nemažai kūdikių kapelių. Štai vienos šeimos palaidoti net trys kūdikiai: Elsa Wanda Paszehr (9.4.1909 – 30.9.1909); Mikel Heinrich ir Martin Paul Paszehr, gimę 1906 11 10 – mirė vienas po trijų, kitas po 11 dienų. Kūdikius palaidojo ir Klimkeit šeima: Adam Klimkeit (15.4.1906 – 15.9.1906), Ernst Mart (7.10.1907 – 2.10.1910) ir kiti. Išsamesnio tyrimo reikalautų įvykiai kaime 1906 m. lapkričio mėnesį, nes tuo pat metu mirė ne vienas vaikas. Kiti kūdikių kapeliai be pamin-klų ir be užrašų. Kai kuriems kapams pastatyti naujoviški kryžiai. Randama pavardžių Ellmies, Klimkeit, Klumbies, Wilke ir kt.

Muižė

Kintų seniūnijai priklausančios neveikiančios kapinaitės. Užfiksuota 35 objektai, 11 epigrafų tinka tolesnei analizei. Identifikuoti trys vaikų kapai. Palaidojimai apima 64 metus: nuo 1865 iki 1929 metų. Laidojami ne tik Muižės, bet ir kaimyninių kaimų mirusieji.

Svarbiausias šių kapinaičių akcentas yra žvejybos inspektoriaus, XIX amžiuje valdžiusio Muižės dvarą, kurį laiką – 1836–1840 m. – buvusio Mėmelio miesto burmistru, Ernsto Wilhelmo Beerbohmo (geb. den 11. März 1786 – gest. den 20. Februar 1865) ir jo žmonos Emilie Beerbohm, geb. Mac Lean (geb. den 10. Juli 1791 – gest. den 21. December 1865), kapo antkapis. Ant šio antkapio įrašyta labai svarbi, retai aptinkama asmeninio pobūdžio informacija: *Sie feierten die goldene Hochzeit / am. 1. August 1864*. [Jie atšventė savo auksines vestuves 1 rugpjūčio 1864 metais.]

Randamos pavardės Peleikis, Redweik, Koelbl, Sinoor, Schadagies ir kt.

Natkiškiai

Natkiškių miestelis yra prie Pagėgių–Sartininkų kelio, 11 km į šiaurę nuo Pagėgių. Tai atokus Klaipėdos krašto kampas. Išsidėstęs kalvoje, todėl matyti iš tolo. Politinis ir socialinis miestelio gyvenimas žinomas nuo 1703 metų. XIX a. pabaigoje jame įkurta parapija, 1905 m. pastatyta mūrinė gotikinio stiliaus bažnyčia. 1923 m. kaime buvo įsteigtas šaulių būrys. Taip pat tuo metu įsteigta ir mokykla. Lietuviškas kultūrinis gyvenimas aktyvus jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą: lietuviški chorai, *Vainiko*, *Birutės* ir kitos draugijos, vakarai; vėliau buvo mokomasi ūkininkauti. Natkiškiuose buvo valsčiaus centras, pašto agentūra, policijos punktas, pieninė, lentpjūvė, garinis malūnas, keletas krautuvų, dirbo keli amatininkai. Visa tai – aktyviai pulsuojančio socialinio gyvenimo elementai. Po Antrojo pasaulinio karo Natkiškiuose buvo tarybinis ūkis, atsikėlė kitakalbių ir kito tikėjimo gyventojų.

Pusę šimto metų buvo laidojama Natkiškių kapinėse: nuo 1891 iki 1942 metų. Užfiksuoti 85 objektai, informacijai tinka 13 epigrafų. Atskirai identifikuotinių vaikų kapų nerasta. Pažymėtos tik trys pirklio H. Steppat (1.12.1858 – 20.8.1902) ir jo žmonos Annos, geb. Lepenies (12.6.1858 – 14.10.1902) mirusios dukrelės: Elena, Frieda, Anna. [Pastaba: atkreiptinas dėmesys į beveik sutampančią mirties datą.] Kitos aptinkamos pavardės: Genschat, Lappert, Spingies, Petereit, Böhnke ir pan.

Norkaičiai

Norkaičių kapinės tiesiogiai susietos su kaimo raida ir dvaro atsiradimo istorija. Šiame kaime XIX amžiaus pradžioje apsigyveno Mėmelio pirklys Johanas Friedrichas Funkas (mirė Mėmelyje 1811 07 23, turėdamas 65 metus), nusipirkęs Norkaičių dvarą. Taip prasidėjo ir dvaro, ir kaimo gražinimas, statybos, išpūdingo sodo kūrimas. Pro Norkaičius ėjo kelias iš Šilutės į Klaipėdą. Prie jo buvo pastatyta karčema, malūnas, spirito gamykla ir plytinė. Visa tai priklausė Gottliebui Gabrieliui Funckui, perėmusiam dvaro valdymą po tėvo mirties. Vėliau (1817 m.) G. G. Funckas tapo pašto viršininku. Žmogus, pakeitęs šio užkampio gyvenimą, mirė 1848 metais; ta proga miške netoli jo dvaro ir buvo įrengtos kapinaitės. Jų vartelių varčioje įkastas akmuo su data 1848. Šalia Gottliebo Gabrielio Funcko (geb. d. 24. April 1780 in Memel – gest. d. 1. Februar 1848) palaidota ir jo žmona Marie Eleonora Funck, geb. Zachlehner (geb. D. 24ten Maerz 1784 – gest. D. 13ten August 1853). Be dvaro savininkų, šiose kapinaitėse dar palaidotas pirmasis karališkasis to krašto girininkas Friedrich August Riemann (geb. 9. April 1841 – gest. 17. Januar 1891), miškininkystės mokinys aštuoniolikmetis Otto Tribukait (geb. 25.3.1907 – gest. 4.5.1925), tai – paskutinis palaidojimas šiose kapinėse. Viename kampe palaidoti du nežinomi Pirmojo pasaulinio karo metų rusų kariai. Iš viso šiose kapinėse užfiksuota 12 objektų.

Kapines puoselėja Šilutės miškų urėdijos Norkaičių girininkijos [buv. *Norkaiten Oberförsterei*] miškininkai.

Petreliai

Kaimas dešiniajame Tenenio upelio krante. Kaimas plėtėsi sausinamų pelkių sąskaita. XVIII–XIX a. galutinai susiformavo kaimo infrastruktūra: gyvenamieji pastatai, mokykla, vėjo malūnas; daug vienkemių. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse buvo apie 380 gyventojų. Pokario metais kaime ir jo apylinkėse išsikūrė rusų tautybės atsikėlėliai¹⁶; tuo metu veikė net dvi mokyklos – lietuviška ir rusiška. Todėl ir kapuose randama rusų kalba įvardytų antkapių. Dabar kapinės prižiūrimos seniūnijos jėgomis. Aptverta nauja tvora ir pastatyti naujoviški vartai.

Kapinės labai informatyvios. Jos apima 135 metų laikotarpį: nuo 1873 iki 2008 metų. Užfiksuota 115 palaidojimų, tolesnei analizei tinka 48 epigrafai.

Čia palaidotas Jons Pillibeit (17.6.1844 – 15.4.1931), ūkininkas, sakytojas, narys 24 asmenų komiteto (1891 m.), rengusio peticiją dėl lietuvių kalbos išlaikymo. Gyvenamojo meto įtakingas Bažnyčios ideologas, nuo 1906 m. vadovavęs Senajam surinkimui. Tame pačiame kape ilsisi ir jo žmona Katryne Pillibeit, geb. Brumpreiß (gim. 14 Oktoberi 1843 – mirusi 11 Märze 1903). Tikėtina, kad dviejuose gretimuose kapuose palaidoti 8 vaikai yra šios poros. Apskritai šiose kapinėse, lyginant su kitomis mūsų tirtomis, itin daug vaikų kapų. Aptinkamos pavardės: Masuhr, Jokait, Srugis, Saballus, Kybranz, Uszpurwies, Zebettis, Anysas, Lielischkies ir kitos. Iš slaviškų pavardžių paminėtinos Borodavkina, Bondarčuk, Vasiljev ir kiti.

Buvęs šviesus ir klestintis kaimas šiandieną nyksta¹⁷.

¹⁶ Atvykusieji 1946–1947 metais į Petrelius rusakalbiai yra sentikiai iš Suvalkų trikampio, Lietuvoje atsidūrę 1941 metų pavasarį pagal 1941 m. sausio 10 d. gyventojų mainų sutartį. Šis faktas ilgai buvo nutylimas, o atvykusiųjų kilmė neakcentuojama.

¹⁷ VENCKUVIENĖ, Audra. Petrelių kaimas – gedulo įšale. *Vakarų ekspresas*, 2006 12 06.

Plaškiai

Vienas seniausių, gražiausių ir garsiausių kadaise Prūsijos Lietuvos bažnytkaimių, valsčiaus centras ir seniūnija. Jo ištakas randame XVII amžiuje. Šio amžiaus pabaigoje buvo įkurta ir Plaškių parapija (1695), laipsniškai plėtėsi bažnyčios valdos. 1922 metais Plaškiuose buvo įkurdinta evangelikų liuteronų bažnyčios superintendente Otto Obereignerio (1884–1971) rezidencija, numanu, kad tai turėjo įtakos kapinių struktūros formavimuisi. Deja, šiandieną išlikusi apgriuvusi, nykstanti toliau gražuolė Plaškių bažnyčia ir beveik sumaitotos kapinių tvorelės aplink ją šventoriuje mūsų vaizduotėje sunkiai beatgamina buvusį paveikslą.

Tas paveikslas rodo mums nuo 1867 iki 1912 metų laidotų žmonių paskutinio poilsio vietą. Užfiksuotas 41 palaidojimas, pusė jų – 22 – turi epigrafus. Aplinkui bažnyčią buvo laidojamas vietinis elitas: čia palaidotas 1857–1866 m. trečiuoju precentoriumi dirbęs Gottliebas Šušys (Göttlieb Schuschies, geb. d. 11. Maerz 1811 – gest. d. 9. Mai 1879); pašto viršininkas Eduard Heydeck (d. 24 Dezember 1851 – d. 5 Dezember 1895), taip pat Plaškių kunigas Otto Schulz (geb. d. 26 Februar 1844 – gest. d. 10 Januar 1887), Kalninkų (1861) kunigas [Abraham Fridolin] Robert Hitzigrath (geb. d. 23t Februar 1815 [in Ragnit] – gest. d. 22t Januar 1884). Apie pastarojo kunigo, kuris Plaškiuose kunigavo net 17 metų, mirtį yra išlikęs toks liudijimas: „*Kunigas Hitzigrath mirė netikėtai po to, kai grįžo namo iš svarstymų dėl kalendos [rinkliavos] pakeitimu, greičiausiai dėl to sukkelto susijaudinimo.*“¹⁸

Randamos pavardės: Plogsties, Stepputat, Goerke, Kopp, Engelke, Ghoss ir kt. Įrašai rodo, kad čia buvo laidojami ir mirusieji iš Senujų Karceviškių (Alt KarczewiŃkhen), Pilvarių (Pillwarren) ir kitų aplinkinių gyvenviečių.

2012 metų liepos mėnesį pakartotinai apsilankius Plaškiuose, rasta, kad beveik visas palaidojimo vietas jau pasiglemžusi augalija ir greta gyvenančių žmonių networka.

Rudynai

Kaimo pavadinimas kilęs iš liet. *rūdynas* „pelkė su rudu vandeniu, durpynas“. Kaimas tokiu vardu *Rudienen* žinomas nuo XVIII a. pabaigos. 1854 m.¹⁹ jame buvo atidaryta pradinė mokykla, kurioje mokėsi ir kaimyninių Mantvydų, Virkytų, Lapalių, Aukštumalės bei kitų kaimų vaikai. 1905 m. per gyventojų surašymą pažymėta, kad Rudynai priklauso Traksėdžių valsčiui.

Kaimo kapinės yra Rudynų miške, trijų miško kelių sankirtoje. Apie jas galima spėti tik iš tvarkingai išsidėsčiusių kauburėlių, paskendusiu tyliame pušyne aukštose samanose. Jokios tvoros, jokių vartelių, jokio užrašo.

Vieninteliame iš samanų atkastame kryžiuje rastas ankstyviausias, tikėtina, palaidojimas, datuojamas 1853 metais (Friedr. Eduard Len 22 Sept. 1853 – 3 Novbr. 1853), vėlyviausias – 1961 m. Tad kapinių istorija apimtą 108 metus. Rasti, deja, tik 6 informacijos turintys epigrafai. Tai du 1911 ir 1913 metų bei pokariniai 1954, 1955, 1956 ir 1961 metų palaidojimai. Randame pavardes: Kirlicks, Klein, Straußs. Paskutiniai identifikuoti palaidotieji – tai buvęs malūnininkas Albert Prie-we²⁰ (1876–1956) ir jo žmona Marta, geb. Kanschat (1883–1961).²¹

¹⁸ *GenWiki*. Plaschken/Evangelische Kirchengeschichte [žr. 2012 08 16] *Genealogy.net*

¹⁹ Išeidama už šio tyrimo ribų, galiu konstatuoti, kad tiksliai, kada įsteigta Rudynų mokykla, turbūt nežinoma, nes *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* IV t., p. 139 du autoriai (V. Safronovas ir A. Juška) kiekvienas nurodo kitokią datą.

²⁰ Tokia neįprasta pavardė antkapį dariusiesiems, regis, sukėlė keblumą – paminklo metrikeje nurodyta klaidinga forma *Prieure*. Pavardė atstatyta pagal genealoginius dokumentus.

²¹ *Memelland* gyventojų internetinė genealoginė svetainė *Local heritage book Memelland*. Online-de nurodo keletą vėlesnių palaidojimų Rudynų kapinėse: Emilie Friedrike Pagcys (g. 1871 – 09.08.1943 st. in Lapallen, 13.03.1943

Nustebino šiose kapinėse vaikiškų kapų gausa. Vaikai laidoti ne padrikai, bet grupėmis po 3, 5, 6, nemažai dvigubų antkapių. Iš šiose kapinėse 191 identifikuoto objekto 74 (38,7 %) yra vaikų kapai. Stokojant informacijos, negalima pasakyti, kokios priežastys sukėlė tokias gausias vaikų mirtis. Pvz., 1869 m. Saugų apylinkėse šiltinės epidemija nusinešė daug vaikų gyvybių.²² Tačiau ar Rudynų kapinių palaidojimai yra tų metų? Papildomos informacijos apie šias kapines rasti nepavyksta.

Rukai

Bažnytkaimis Pagėgių apskrityje, pro jį teka Kamonos upė ir sukasi plentai link Klaipėdos, Šilutės, Katyčių. Bažnytkaimiui augti ir susiformuoti įtakos turėjo ir patogi geografinė padėtis: visai šalia ėjo Klaipėdos–Tilžės geležinkelis ir plentas. Iki Pagėgių – tik 8 km. Parapija buvo viena iš didesniųjų Klaipėdos krašte. 1878 m. ją sudarė apie 4 tūkstančius parapijiečių, iš jų per 60 procentų buvo lietuvininkai. XX amžiaus pradžioje Rukai buvo susiformavę kaip lietuviškos kultūros centras: 1912–1939 m. čia veikė *Santaros*, *Ažuolo* jaunimo draugijos, čia lankydavosi filosofas Vydūnas.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, bažnytkaimis beveik nenukentėjo, nes jo neužkliudė besitraukianti vokiečių kariuomenė. Pokariu atsikėlė nauji gyventojai, dauguma katalikų. Sovietiniais metais buvusi Rukų pirmoji mokykla, įkurta 1870 metais, buvo pavadinta Stoniškių mokykla. Rukų buvusi geležinkelio stotis šiandieną taip pat vadinasi Stoniškių vardu.

Rukų kapinės struktūriškai rodo dualistinę konfesinę gyventojų sandarą – vienoje kelio pusėje yra senesnės kapinės iš dviejų dalių: evangelikų liuteronų (labai apleistos ir neprižiūrimos) ir tvarkingos veikiančios katalikų kapinės; kitoje kelio pusėje prieš jas – šiuo metu veikiančios miestelio kapinės. Jose laidojami visų konfesijų mirusieji.

Evangeliškojoje kapinių dalyje užfiksuoti 25 palaidojimai, 14 epigrafų. Anksčiausias palaidojimas – 1878 m., vėliausias 1959 m. Laikotarpis tęsiasi 81 metus.

Lietuviškumas savotiškai atsispindi ir kapinėse; jose gausu lietuviškų pavardžių (jeigu palyginime su kaimyniniais Plaškiais): Rogga, Petereit, Bublies, Nausėds, Swars, Preugschat ir kt. Buvo užfiksuota Brobus šeimos kapavietė. Vaikų kapų neidentifikuota.

Kai pakartotinai buvo apsilankyta Rukų kapinėse 2012 m. liepos mėn., įžengti į kapines jau nebebuvo galima – taip tankiai sužėlę medžiai ir krūmai. Prie evangelikų liuteronų kapinių kampo „puikavosi“ lentelė su užrašu: „*Vainikus ir šiukšles mesti čia*“ ...

Sakūtėliai

Kaimas yra 2 km nuo Vilkyčių. Istorijoje žinomas nuo XVIII a. pradžios – jau tuomet buvo įkurta pirmoji pradinė mokykla kaimo vaikams. XIX a. viduryje Sakūtėliai tapo valsčiaus centru, kaimui plečiantis, daugėjo gyventojų. 1939 m. administraciškai buvo sujungtas su Čiūtėliais, taip neteko savo svarbos ir toliau vystėsi kaip paprastas kaimas, drauge su visu kraštu išgyvendamas istorines negandas ir pokarinį gyventojų pasikeitimą. Kaime yra dvejios kapinės.

Pirmosiose kapinėse anksčiausias užfiksuotas palaidojimas – 1887 m., vėliausias – 2011 m. Užfiksuota 50 objektų, informatyvūs 27 epigrafai. Aptinkamos pavardės: Suhrau, Kawohl, Ky-

in Rudienen); kiti šalutiniai šaltiniai taip pat paliudija vėlyvus palaidojimus, štai: Otilie Schimkus g. 1866 – m. 1960 Macykuose, 94 metų amžiaus, palaidota Rudynų kapinėse 1960 m.

²² ZEMBRITZKI, J.; BITTENS, A. *Šilokarčemos apskrities istorija*. Šilutė, 2008, p. 205.

branz, Laugsten, Thewellis, Bandze, Jakomeit ir kitos. Identifikuoti septyni vaikų kapai. Trys vien Redweikio šeimos: Anna (22.4.1907 – 10.5.1907), Marie (26.8.1908 – 5.9.1908) ir Johann (27.2.1913 – 20.8.1913) – gyvenę tik po kelias dienas ar kelis mėnesius.

Dalis šių kapinių gražiai sutvarkytos, pabarstyti takeliai ir priėjimai prie kryžių. Paminklai, beje, daugiausia naujųjų laikų²³.

Netoliese esančiose Sakūtelių II kapinėse kaip kontrastą Saliūtelių I kapinėms galime pamatyti įprastinį, bet sukrečiantį buvusios didybės vaizdą: tarp žolių ir piktžolių kapinėlėse mėtosi plytos, mūro fragmentai (gal – buvusios kriptos liekanos), sulaužyti paminklai, buitinės šiukšlės. Džiūsta aplinkui gyvenančių žmonių skalbiniai.

Iš užfiksuotų 18 objektų trys epigrafai liudija, kad čia palaidoti Emma Hoffmann, geb. Howemann (geb. 8 August 1850 – gest. 16 Juni 1906), Hugo Hoffmann (geb. 18 Juni 1878 – gest. 24 Jan. 1887) ir H. Dexling (geb. 8 Juni 1803 – gest. 4 Novembr. 187 <...>). Vaikų kapų nerasta.

Saugos-Lenkai

Lenkų kaimas (vok. *Lenken, Valtin-Saugen*). Buvęs Saugų parapijos, dabar Saugų seniūnijos kaimas tarp geležinkelio ir plento Klaipėda–Šilutė. XIX amžiaus viduryje gyveno laisvieji ūkininkai. Savo mokyklos kaimas neturėjo, vaikai lankė mokyklą Saugose. Šiandieną to kaimo nebėra. Tačiau atskiros Lenkų kapinės, įkurtos ant gerokai paaukštintos kalvelės, buvo ir išliko.

Ankstyviausias rastas palaidojimas – 1892 metai, vėlyviausias – 1955 m. Iš 32 užfiksuotų objektų 12 epigrafų informatyvūs.

Šiose kapinėse visiškai nelaukta aptikta iki šiol nepasitaikiusi socialinio-ekonominio statuso nuoroda: *gaspadinė* – Gaspadine Madlyne Szogene, gim. Preikszike isz Lenkų (8 Febr. 1837 – 28 Okt. 1898). Juolab stebina faktas, kad greta palaidotas vyras panašaus laukiamo įrašo [=gaspadorius] neturi – Michel Szogs (27 Janr. 1841 – 12 Oktbr. 1910). Randamos kitos pavardės: Surkau, Kumbaitz, Curt, Borkowsky, Kesslau, Ramonat, Döring. Identifikuoti trys vaikų palaidojimai.

Sokaičiai

Paupio kaimas prie Nemuno ir Šešupės santakos, prie išnykusio kelio Šereitlaukiai–Viešvilė. XVIII amžiaus pabaigoje buvo karališkasis kaimas. XIX amžiaus pabaigoje įrengta Sokaičių vandens matavimo stotis, šio kaimo gyventojai garsėjo kaip žvejai ir laivų statytojai. Apie šį kaimą pasakoja Vilius Gaigalaitis savo atsiminimuose, perduodamas tėvo žodžius: „*Kaimas buvo gražus, gyveno ten 16 mužikų, kaip mano tėvas sakydavo, ir visi buvo lietuvininkai <...> buvo geri laukai, riebios lankos, šičion prastos ir rūgščios ganyklos.*“²⁴ Šis kaimas minimas ir J. Bobrovskio romane *Lietuviški fortepijonai*. Kaimas priklausė Viešvilės, nuo 1900 metų – Žukų parapijai.

Beveik 100 metų buvo laidojama šioje vietoje: nuo 1862 iki 1958 m. Užfiksuota 60 objektų, informatyvūs 22 epigrafai.

Palaidotas mokytojas E. Freutel (16.4.1855 – 12.10.1896), kituose antkapiuose matome lietuviškas pavardes: Poldzus, Szugs, Kiauka, Graudszus ir kt. Yra Papendick, Jurkuhn šeimų kapavietės. Šeimos Roeske palaidotiems nariams kiekvienam pastatyta po naują kryžių. Deja, šiuo atveju prarasta informacija apie Friedrich, Charlotte ir Hildegard šeiminių ryši ir gyvenimo metus.

²³ Turistinės tarnybos šiandieną internetu (www.travel.lt) Sakūtelių kaimo evangelikų kapines pristato kaip mitologinį / istorinį / memorialinį kultūros paveldo objektą.

²⁴ GAIGALAITIS, V. *Atsiminimai*. Klaipėda, 1998, p. 10–11.

Kapinitėse yra ir trijų Pirmajame pasauliniame kare žuvusių karių kapai su betoniniais kryžiais. Tai: Prūsijos ir Vokietijos imperijos rezervo pajėgų karys David Lucaire, žuvęs 1915 m. gegužės 18 d., artileristas Fritz, žuvęs 1915 m. spalio 7 d. Dar vienas – 37-ojo artilerijos pulko 5 baterijos pirmojo skyriaus artileristas – Fritz Kiauka mirė 1919 m. sausio 8 d., galbūt nuo neišgydomų žaizdų.

Kapinės prižiūrimos ir saugomos. Jas supa tvora, autentiškų vartelių neišlikę.

Stankaičiai

Kaimas prie Veiviržo upės, 4 km į šiaurės rytus nuo Vilkyčių. Kaip atskiras administracinis vienetas atsiranda 1894 m. sujungus du gretimus kaimus: Švilpius (*Schwilpen-Matz*) ir Stankaičius (*Stanckus-Budwig*). Mokykla įsteigta 1894 metais. Mūsų dienomis Stankaičiai – paprastas kaimas, išgyvenantis visas reformas ir kovojantis su jų pasekmėmis.

Išlikusios dvejios evangelikų liuteronų kapinės. Pirmosiose kapinėse, kurias galime aprašyti 1893–2005 metų palaidojimais, užfiksuota 18 objektų, informatyvių epigrafų – 12. Antrosios Stankaičių kapinitės funkcionuoja beveik tuo pačiu metu kaip ir pirmosios – 1901–2006 metais. Jose užfiksuota 30 objektų, 15 epigrafų. Jose identifikuoti 3 vaikų palaidojimai.

Bendras abiejų Stankaičių kapinių bruožas – mažai išlikę senųjų palaidojimų (iki trečdalis). Vėliau po ilgos pertraukos kiti palaidojimai prasideda pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ir tęsiasi iki dabar su ilgomis pertraukomis tarp jų. Kadangi čia laidojama ir mūsų dienomis, yra prižiūrimų kapų, atliekamas ir bendras kapinių tvarkymas (žolė šienaujama, iškertamas vienas kitas krūmas). Aptinkamos pavardės: Weineck, Grönies, Lunkeit, Mayszis, Pareigis, Wannags ir kt. Charakteringa, kad netekėjusių ir ištekėjusių moterų pavardės pokariniuose antkapiuose užrašomos sulietuvintomis formomis: Plėvytė, Meižienė, Bobienė, Jurašienė ir pan. Identifikuoti trys vaikų kapai.

Šakininkai

Šakininkai yra tipiškas pievininkų kaimas, kurio gyvenimo ritmą ir verslus lemia iš visų pusių jį supančios užliejamos Nemuno lankos. Vilius Pėteraitis rodo šio kaimo vardą esant Šokai (vok. *Schakeningken*)²⁵, tačiau gyvenantieji čia ir lietuviškai kalbantieji sulietuvino vokiškąją formą ir dabar vartojama Šakininkai. Kaimas išsidėstęs užliejamose pievose nuo Rambyno link Tilžės ir Panemunės. Potvynių metu pagrindinė susisiekimo priemonė – valtelė. Kaimas priklauso Lumpėnų seniūnijai.

Kapinės yra įrengtos pačioje aukščiausioje kalvelėje. Šakininkų kapinės apima beveik 92 metų laikotarpį – nuo ankstyviausiojo užfiksuoto palaidojimo 1870-aisiais iki vėlyviausio 1962 m. Iš nustatytų 60 palaidojimų tik 17 epigrafų informatyvūs. Identifikuoti trys vaikų palaidojimai.

Aptinkamos pavardės Barsties, Schermoks, Lėjus, Buddrus, Jackstadt, Preukschat, Saunus ir pan. Bendrame fone išsiskiria naujas šiuolaikiškas paminklas Ievai ir Valteriui Preikšams (b. m.). Naujai pastatytas paminklas ir Martai Rudienei (1892 08 01 – 1945 06 21). Šie nauji paminklai liudija tebesitęsiantį emocinį ryšį su protėvių žeme ir protėvių kapais.

²⁵ PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius, 1997, p. 394.

Šyšgiriai

Pelkininkų kaimas tarp Šilutės ir Rusnės, žinomas nuo 1614 metų. XX amžiuje priklausė Verdainės parapijai, tai buvo didelis kaimas, jame gyveno 430 žmonių – 349 lietuvininkai ir 84 kalbantieji vokiškai. Todėl buvo įsteigta papildoma pradinė mokykla, veikusi iki pokario. Dabar belikę atokiai vienas nuo kito išsibarsčiusios sodybos arba jų likučiai. Visa įmanoma apdirbti žemė yra privatizuota, dirbami laukai ir elektriniais piemenimis apsuptos ganyklos „saugo“ ant kalnelio išlikusias evangelikų liuteronų kapinaites. Jokio aiškiai įžiūrimo kelio į jas nėra. Pasakojama, kad prieš keletą metų Vokietijoje mirus paskutiniam išėiviui iš šio kaimo, kapinės buvo pasmerktos užmarščiai.

2011 m. spalio 15 d. penkių respublikos Martyno Mažvydo mokyklų mokytojų, Kintų seniūnijos ir KU BRIAI mokslininkų organizuota bendra talka tiesiog plėšte išplėšė kapinaites iš niokojančių gamtos gniaužtų.

Ankstviausias identifikuotas palaidojimas yra 1889 m., vėlyviausias – 1939 m.²⁶ Nustatyti 99 objektai / palaidojimai, epigrafų rasta tik 16. Minimos pavardės: Schillalis, Kaulitzky, Woskakit, Balczus, Mikuszies, Gudweth ir kt. Vieno mėnesio Marikkei Karallus (2 Juli 1889 – 2 Aug. 1889) pastatytas nuostabus mažytis puošnus kryžius. Vieni iš paskutinių, palaidotų šiose kapinėse, August Patragst (2.11.1866 – 5.10.1939) ir jo žmona Anna [geb. Baldszus] Patragšt (23.3.1865 – 5.11.1939) pagerbti ypač menišku paminklu.

Šventvakariai

Nedidelis į pietryčius nuo Priekulės už 4–5 km išsidėstęs kaimelis Minijos upės vingyje.

Nuo 1894 iki 1943 metų buvo laidojama Šventvakarių kapinėse. Šiandieną identifikuojame 41 objektą, 17 epigrafų. Rasti penki vaikų kapeliai. Rugulių giminės mirę vaikučiai palaidoti po du ir po penkis.

Šios kapinės – tai Traušių, Rugulių, Dregelių, Ragaišių šeimų ir giminių amžinojo poilsio vieta. Su ja buvo atsisveikinta 1944 metų spalio mėnesį, prasidėjus Klaipėdos krašto gyventojų evakuacijai.

Tatamiškiai

Šiandieną senojo Tatamiškių kaimo, jau 1540 metais gyvavusio pelkėtoje lygumoje tarp Rusnės ir Leitės upių, šiauriau Medžioklės pelkės, nerasime. Sunkiai pravažiuojamu keliu galima pasiekti vienintelę išlikusią sodybą ir miško pakraštyje prigludusias kapinaites. Šioms kapinėms, galima teigti, savotiškai pasisekė. Būdamos toli nuo kelių, sugebėjo išsaugoti nemažą dalį paminklų, gražius kryžius; išlikusi mūrinė tvora, stilingi vartai. Kapines prižiūri netoli esančios vienintelės sodybos šeimininkai Birutė ir Gintaras Stakvilevičiai, laikomasi aiškių servitutų.

Šilutės seniūnijai priklausančios kapinės šiandieną neveikia, tačiau jose buvo laidojama beveik 88 metus – nuo 1866 iki 1954 metų. Užfiksavome 35 objektus, informatyvūs 23 epigrafai. Randamos pavardės: Wabel, Aszmann, Bogdahn, Lemke, Dargene, Kerreit, Frischmuth ir kitos. Vaikų kapų nerasta.

²⁶ Tačiau internetinė *Memelland* gyventojų genealoginė svetainė *genealogy.net Familienbericht* liudija dar ir 1942 metų palaidojimus Šyšgirių kapinėse: tai 85 metų Emilie ir jos vyras Schmell, abu mirę (žuvę?) 1942 m. vasario 5 d., šešiolikmetis Heinz Rassau, miręs (žuvęs?) 1942 m. kovo 9 d. Taip pat tų metų kovo mėn. palaidotas nekrikštytas Artur Heinrich Kukulies, trijų dienų kūdikis, kurio tėvas žuvęs 1942 m. Rusijoje. Tad šių kapinių funkcionavimo pabaiga reikėtų laikyti 1944 m.

Nepavyko rasti tatamiško Anuso Kazoko, vieno iš 1891 m. atsišaukimo ir peticijos *Visiems mūsų lietuviskay kalbantiems Broliams*, prašiusios Berlyno valdžią nors mokyklose palikti lietuvių kalbą, rengėjo kapo.

Užliekniai

Kaimas XX amžiuje buvo valsčiaus centras; jame veikė mokykla, dirbo keli batsiuviai, siuvėjai, mėsaininkai, staliai ir kiti įvairūs amatininkai, kelios parduotuvės. Kaimas išsidėstęs netoli Užlieknių pelkės, aplinkinės žemės pokariu buvo melioruotos.

Kapinės yra kelių sankryžoje, tvora neišlikusi, kapus nuo prašalaičių ir važiuojančio transporto saugo aukšti tankiai suaugę medžiai. Vienos iš išpūdingesnių kapinių, kokiose teko inventorinti paminklus ir palaidojimus.²⁷

Kapinės neveikiančios, priklauso Šilutės seniūnijai. Jos veikė ilgiau kaip šimtą metų – nuo 1845 (ankstyviausias palaidojimas) iki 1956 (užfiksuotas vėlyviausias palaidojimas). Šiandieną randame 143 objektus, informatyvūs tik 18 epigrafų.

Šiose kapinėse palaidoti mokytojai Hermann Kalepky a. Wehlau (geb. 25 October 1828 – gest. 30 August 1874), L. Jedamski (geb. 6 Maerz 1818 – 3 Juli 1862) su žmona Henriette Jedamski, geb. Meyer (geb. 26 August 1823 – gest. 9 April 1866); taip pat karališkasis girininkas Johann Wottrich (geb. d. 12 Decbr. 1814 – gest. d. 9 Septbr. 1895) su žmona Wilhelmine Wottrich, geb. Schur (geb. d. 27 Juni 1820 – gest. d. 13 Februar 1904), dar kitas karališkasis girininkas A. Klimant (14 Mai 1802 – 24 Decbr. 1854) su trimis jo mirusiais kūdikiais. Išlikusios kapavietės šeimų F. Schapait, Papendick u. Szallies. Kitos randamos pavardės: Potzka, Albuszies, Gritsas, Smäleke-ne, Simaitis ir kt.

Ventė

Ventės ragas yra vienas iš Kuršių marių pusiasalių, įsiterpęs marių rytinėje dalyje. Šiame gražiame gamtos kampelyje išsidėstęs kaimas istorijoje žinomas nuo XIV amžiaus, kai 1360 m. kryžiuočiai pasistatė pilį ir pavadino ją Windenburgu. XIX amžiuje įkurta pradinė mokykla, įrengtas mūrinis švyturys, pastatyta vandens matavimo stotis. 1929 metais – Ventės rago ornitologinė stotis.

Gyvenvietė priklauso Kintų seniūnijai. Kapinės, kaip priimta, išsidėsčiusios pakilioje kalvoje. Iki mūsų dienų išlikę gražūs autentiški vartai ir varteliai. Kapinės veikė 146 metus – pagal mūsų užfiksuotus ankstyviausią ir vėlyviausią palaidojimus: 1860–2006 m. Rasta 75 objektai, informatyvių epigrafų 21. Randamos pavardės: Ripschies, Gulbene, Schadagies, Wieberneit, Arnaschus, Jurgeneit, Lukaitis ir kt. Vaikų palaidojimų nenustatyta.

Vėžininkai

Kaimas, išsidėstęs Nemuno ir Jūros žemupio santakos trikampyje, 8 km į pietryčius nuo Vilkyškių. Po didžiojo 1709–1711 m. maro kaime apsigyveno keliolika Zalcburgo provincijos emigrantų protestantų. XVIII a. viduryje įsteigta mokykla. Lietuviškai kalbančių šeimoje skaičius kaime buvo gan mažas.

²⁷ Už šių didelių kapinių paruošimą mūsų tyrimams dėkojame Robertui Augustui, gyvenančiam Pagryniuose.

Senos kaimo kapinės yra į vakarus nuo kaimo sodybų, prie Jūros upės, šile ant kalvelės. Aplink kapines – užliejamų pievų aukšta žolė ir (ne)pravažiuojami pasieniečių keliai. Kapinės yra prižiūrimos (išėivių iš kaimo, gyvenančių Vokietijoje, dėka), aptvertos tvora. Paminklų išlikę negausiai. Todėl kapinių erdvė atrodo gan tuštoka. Ankstyviausias užfiksuotas palaidojimas 1857 m., vėlyviausias – 1941 m. Apima 84 metų laikotarpį. Užfiksuoti 37 objektai, 19 epigrafų. Identifikuoti du vaikų kapeliai.

Kapinių viduryje stovi memorialas Vėžininkų kaimo gyventojams, žuvusiems kare ir tremtyje. Sąrašė, kuris iškaltas paminkle, yra 32 pavardės. Jos iškaltos tik germaniška forma, tarsi pabrėžiant, kad iki Antrojo pasaulinio karo (ir jo finalo) čia gyvenę tik vokiečiai.

Behrend Friedrich	Raudes Franz
Behrend Frau	Loleit Georg
Behrend Friede	Loleit Dorothea, geb. Lorat
Baltruschat Emilie, geb. Hein	Lengwenat Hermann
Doimat Otto	Lengwenat Marie Line, geb. Paulat
Gerullis Georg	Broscheit Mathilda, geb. Bilgenroth
Gerullis Marie, geb. Paulat	Mauer Horst
Gottschalk Kurt	Matzat Leo
Gottschalk Erika	V. Mildisch Erich
Hince Max	V. Mildisch Max
Josupeit Johann	Schweds Benno
Josupeit Liesbeth	Schenk Helmut
Jurgeneit Heinrich	Smetons Adolf
Lange Wilhelm	Stepputtis Fritz
Lange Berta, geb. Szalies	Stepputtis Arno
Lange Alfred	Tortel Hilde
Vėžininkų kaimo žuvusiems kare ir tremtyje atminti Den Gefallenen und Vermissten der Gemeinde Weszeningken zum Gedenken	

Tačiau ant kryžių ir antkapių išlikusios negausios pavardės liudija čia gyvenus lietuvinius: Paulat, Zagarus, Buttikus, Tennigkeit. Be to, spėtina, kad antkapyje iškaltomis raidėmis DR. pažymėtas Max Zagarus (1900–1936) buvo mokytojas. O šalimais viename kape palaidoti sutuoktiniai Christoph Zagarus (1872–1941) ir Anna Zagarus, geb. Enseinis (1873–1921), gali būti jo tėvai. Išlikusi Broschell šeimos kapavietė. Gal tai anuo metu žinomo surinkimininko šeimos palaidojimo vieta?

Vilkyčiai

Kaimas yra labai patogioje geografinėje vietoje: pro jį eina pagrindiniai keliai į Priekulę, Klaipeđą, Šilokarčemą, Tilžę, nuo 1875 metų tuos taškus jungė geležinkelio linija Klaipeđą–Tilžę. XIX amžiaus viduryje ir antroji jo pusė buvo Vilkyčių augimo ir klestėjimo metas. Buvo pastatytas didelis malūnas, lentpjūvė, veikė paštas, vyninė. Atvyko ir apsigyveno daug naujų žmonių. Kaime veikė iš pradžių viena, paskui ir antra pradinė mokykla. Kadangi dauguma kalbėjo vokiškai, tai ir mokykloje buvo mokoma vokiečių kalba, net Lietuvos laikotarpiu.

Vilkyčių kapinės yra veikiančios, prižiūrimos, tvarkingos. Šiose kapinėse žmonės laidojami jau beveik pusantro šimto metų, ankstyviausias užfiksuotas palaidojimas – 1868 m. Identifikuoti 124 objektai, rasta 60 informatyvių epigrafų.

Čia palaidotas Mikelis Jurkšaitis, 1884 m. baigęs Karalienės mokytojų seminariją ir dirbęs ne tik mokytoju, bet ir viršaičiu (*Amtsvortsteher*) – Michael Jurkschat (20.2.1864 – 15.1.1923). Tris iškaltus medalius randame ant kavalerijos puskarininkio Otto Schmidtke (22 Marz 1843 – 12 Mai 1887) kapo. Identifikuojama 13 vaikų kapų. Vienas antkapis apgaubęs visos šeimos tragedija: motina Anna Sturmat, geb. Gaedtko (11.1.1887 – 9.5.1919) ir jos vaikai Anneliese Sturmat (4.5.1913 – 15.9.1919) bei Fritz Sturmat (10.3.1917 – 9.7.1919).

Randamos pavardės: Krieger, Jakobsons, Gaedtko, Kawohl, Kopust, Mitzkus, Toleikis. Pokarinuose palaidojimuose paprastai ištekėjusių moterų pavardės rašomos lietuviška forma: Bobienė, Jokužienė ir pan.

Vilkyškiai I

Bažnytkaimis su charakteringa regionui architektūra ir gatvių suplanavimu, įsikūręs prie Tilžės–Smalininkų kelio ir buvusio siaurojo geležinkelio linijos. Jau XVI amžiaus pradžioje – viena didžiausių regiono gyvenviečių: protarpiais gyventojų skaičius perkopdavo tūkstantį. Jo puošmena – XVIII amžiaus antroje pusėje statyta bažnyčia. Labai įdomi ir dramatiška gyvenvietės bei jos žmonių istorija. Miestelis su didele meile aprašytas vokiečių poeto ir prozininko Johano Bobrowskio romane *Lietuviški fortepijonai*.

Miestelyje yra kelerios kapinės. Pagrindinės miestelio kapinės, išsidėsčiusios pakopomis, prasideda prie trijų aukštų betoninių laiptų 2010 metais pastatyta medine paminkline lenta su įrašu: „*Cion ilsis Dievyje Vilkyškių gyventojai nuo 1540 metų ir dar senesnių laikų puoselėję šią žemę...*“

Tirtos kapinės, pagal išlikusius užrašus, veikė 66 metus – nuo 1888 iki 1954 metų. Užfiksuoti 85 objektai; tik 11 epigrafų yra informatyvūs. Randamos pavardės: Nickel, Staschull, Cancingerienė, Dilba, Naschkies, Galeiws ir kt. Yra kapavietės šeimų: Raudies, Carl Bork (1902). Vaikų kapų nerasta.

Pakartotinai apsilankius 2012 m. liepos mėnesį, kapinės rastos puikiai sutvarkytos, nuo antkapių nuvalytos samanomis, žolė nušienauta, takai išvalyti. Visa tai buvo atlikta miestelio bendruomenės iniciatyva ir rankomis.

Vilkmedžiai

Kaimas yra 2 km į šiaurę nuo Saugų. Kaimo pavadinimas *Wilkmeden* minimas jau 1736 m.

Kaime yra dvejios kapinaitės. Pirmosios veikė 80 metų: 1879–1959 m., jose rasti 55 palaidojimai, 13 epigrafų.

Vilkmedžių kapinės santykinai galima pavadinti Zander šeimos kapaviete: iš trylikos identifikuotų kapų 8 priklauso Zander šeimai. Be trijų suaugusiųjų, palaidoti ir kūdikiai: Otto (22.12.1879 – 6.1.1880), Minna (23. Juli 1884 – 25. Aug. 1885), Ernst (6. Dez. 1887 – 10. Jan. 1888), Franz (18 aug. 1885 – 24. Okt. 1889), Bertha (4. Jan. 1889 – 15. Nov. 1896). Kitos randamos pavardės: Kawohl, Sneider, Bormann. Iš viso identifikuoti septyni vaikų kapai. Kapinaitės prižiūrimos, tvarkomos, puošiamos dirbtinėmis gėlėmis.

Antrosios kapinaitės yra porą kilometrų į šoną, jose rasti devyni palaidojimai ir trys epigrafai. Randamos pavardės Matze ir Mitzkus. Laidojimo laikas – 1870–1945 metai.

Statistinei analizei abiejų kapinaičių duomenys sujungti į viena.

Virkytai

Kaimas pačiame Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos pasienyje. Minimas nuo 1540 metų kaip turėjęs lietuviškai kalbančių gyventojų. Padėti pasienyje sumaniai išnaudoję Šilutės pirkliai. Pasakojama, kad Virkytuose buvęs didžiulis kontrabandininkų sandėlis (romas, spiritas, kava).²⁸

Nuo 1854 metų veikė mokykla. 1905 m. buvo Šilokarčemos apskrities Lapynės valsčiaus kaimas. Šiame kaime yra gimęs žymus Prūsijos Lietuvos visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas Jurgis Mikšas (1862 III 18 – 1903 V 1 Labguvoje). Taip pat 1891 12 12 čia yra gimęs žymus pedagogas, kalbininkas, Saugų tarmės tyrinėtojas Jonas Užpurvis²⁹.

Pagal užfiksuotus palaidojimus 1899–1941³⁰, šios kapinės funkcionavo labai trumpą laiką – 42 metus. Po tiek laiko jų teritorijoje dar galime užfiksuoti 40 objektų ir 7 epigrafus.

Randame pavardes: Nath, Kunellis, Samiene, Betat, Schneidereitt, Beckmann. Beje, šiose kapinėse yra palaidotas Jono Užpurvio tėvas Martynas Užpurvis, miręs 1940 02 09 Bružuose. Deja, kapo identifikuoti nepavyko.

Paskutinis pagal užfiksuotą datą kapinėse palaidotas Martynas Kurpreikšas [Martin Kurpreiksch, 16.09.1880 Vytuliuose – 09.01.1941 Virkytuose], ant naujai jam pastatyto kryžiaus pažymėtos nepilnos jo gyvenimo datos – 1880–1941. Tikėtina, kad Vytulių kapinėse palaidoti bendrapavardžiai yra jo žmona ir sūnūs.

Vytuliai

Vidutinis kaimas netoli Tenenio upės, esantis Nemuno deltos regioniniame parke. Kapinės įkurtos ant aukštos kalvelės, išlikę nemažai dekoruotų uždaro sarkofago tipo antkapių. Kapinės neveikiančios. Tačiau tai vienos ilgiausiai veikusių kapinių – 111 metų (nuo ankstyviausio užfiksuoto palaidojimo 1885 metais iki vėlyviausio 1996 metais). Rasti 83 objektai, bet tik 8 epigrafai tinka tolesnei analizei. Randamos pavardės: Inoks, Micheel, Skrandies, Markscheit, Kübranz, Schuleit ir kt. Identifikuoti trys vaikų kapai, bet kapinėse yra dar apie 10 numanomų vaikų palaidojimų. Išlikusi H. Borm šeimos kapavietė. Kapas, kuriame palaidota Katarina Kurpreiks, papuoštas nauju kryžiumi su nauju įrašu: Katrine Kybranz-Kurpreiksch (m. 1941). Tikėtina, kad gretimas kapas yra jos sūnų [Martin Kurpreugsch, g. 1911 Vytuliuose, ir August Kurpreiksch, g. 1914 Vytuliuose]³¹.

Žukai

Bažnytkaimis susiformavo plento Mikytai–Jurbarkas kairiojoje pusėje, apie 7 km nuo Vilkyškių, XIX amžiaus antrojoje pusėje. Pro Žukus teka Giluvė. Miestelį supa Mociškių ir Jūros miškai.

Kapinės yra prie pat bažnyčios, gyvenvietės viduryje, ir tiesiogiai įsilieja į miestelio krašto vaizdą. Dėl tokios provokuojančios padėties Žukų gyventojai nori nenori kapines neblogai prižiūri. Ankstyviausią palaidojimą šiose kapinėse randame 1865 m., vėlyviausią – 1942 m. Laikotarpis – 77 metai. Užfiksuotas 71 objektas, informatyvių epigrafų – 16. Rasti keturi vaikų kapai.

²⁸ JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 111.

²⁹ Pastaba: ne Tilžės akto signataras!, kaip dažnai painiojama su kitu Jonu Užpurviu.

³⁰ Internetinės genealoginės svetainės rodo, kad ūkininkas Franz Bolz (13.04.1883 – 30.09.1944) in Wirkieten, 61 metų amžiaus, palaidotas 1944 10 05.

³¹ Atstatyta pagal genealoginius dokumentus.

Palaidotas mokytojas F. Mann (7.7.1867 – 26.1.1904) ir jo žmona Ida Mann, geb. Staschull (19.3.1877 – 13.1.1905). Aptinkamos pavardės: Tummascheit, Wannagat, Kalweit, Kantermann, Radziwill ir kt.

Kapinėse palaidotųjų socialiniai-demografiniai rodikliai ir jų kiekybinė analizė

Prieš pradėdant kalbėti apie socialinių-demografinių rodiklių taikymą kapinių epigrafų kiekybinei analizei, pravartu prisiminti, kad minimų rodiklių atsiradimas ir susiformavimas yra glaudžiai susijęs būtent su konfesiniais / bažnytiniais užrašais.

XVII–XVIII amžiais Europoje pradėjo formuotis empirinio socialinio pažinimo ištakos – socialinė statistika. Šie tyrimai išaugo iš praktinių valdymo poreikių, ir pamažu susiklostė savarankiška koncepcijų, kiekybinių metodų, matavimo būdų ir statistinių aprašymų informacijos bazė. Taip gimė socialinė statistika. XVII amžiuje Anglijoje ir Prancūzijoje atliekami empiriniai socialiniai tyrimai buvo griežtai lokalizuoti, netobulų metodų ir įvairiose šalyse labai skirtingi. Bet vienaip ar kitaip visose valstybėse pirminiai statistiniai šaltiniai buvo būtent bažnyčių / parapijų krikšto, mirties ir santuokų užrašų knygos. Anglijoje socialiniams dėsningumams pažinti buvo pradėta taikyti kiekybinius tyrimus, taip paklojant šiuolaikinės demografijos pagrindus. Jos atsiradimas siejamas su 1662 m. sausio 25 d. pasirodžiusia Londono krautuvinininko Džono Graunto (*John Graunt*) knyga *Gamtos ir politiniai stebėjimai... atlikti mirtingumo įrašų pagrindu*. Šioje knygoje pirmą kartą išdėstytos mintys apie Anglijos gyventojų gimstamumo, mirtingumo ir migracijos dėsningumus, pagrįstus Londono bažnyčių įrašais apie mirtis ir gimimus. Taip pirmą kartą gyventojų tyrimams buvo pritaikytas kiekybinės analizės metodas, o tyrimo baze tapo bažnytinė statistika³².

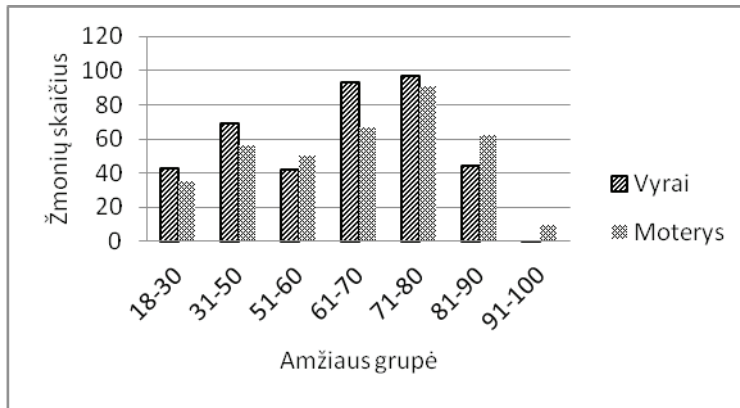
Kiekybinių metodų taikymas savotiškai palietė ir pačią teologiją. Vieną puikiausių pavyzdžių randame Vokietijoje. Berlyno gydytojas, pastorius Johanas Peteris Ziusmilchas (*Johann Peter Süßmilch*, 1707–1767), pasitelkęs pagrindines savo laiko teorines paradigmas – apskaitos istoriją, tikimybių teoriją, statistinę demografiją, nepamiršdamas politinių ir filosofinių aspektų, pamėgino apsvarstyti Apvaizdos (Dievo) įtaką žmonių mirtingumo lygiui. J. P. Ziusmilchas buvo įsitikinęs, kad būtent Dievo valia kiekvienais metais berniukų gimsta daugiau negu mergaičių. Šią išvadą teologas-gydytojas pagrindė taip: berniukų gyvenime tyko daugiau pavojų negu mergaičių, o vedybiniame amžiuje jų proporcijos suvienodės. Taigi Apvaizda, matydamas, kad jaunų vyrų mirtingumo koeficientas yra didesnis, lėmė, jog gims daugiau berniukų, idant vedybinio amžiaus sulaukusioms merginoms užtektų jaunikių. Mirtingumo klausimas J. P. Ziusmilchui susijęs ir su gyvenimo trukmės klausimu, o pastarasis – su valstybinės pensijos iki gyvos galvos paskyrimu. Pagrindinė šio teologo tyrinėjimų išvada – daugelis duomenų apie žmonių gyvenimą yra dieviškojo įsikišimo įrodymai, kuriuos J. P. Ziusmilchas vėliau pavadino „*natūralia tvarka*“³³.

Palikę dieviškojo įsikišimo įrodymus mokslo istorijos sričiai, pažiūrėkime, kaip realiai toji „*natūrali tvarka*“ atsispindi mūsų analizuojamose epigrafų metrikose. Kadangi tvarką registruoti gyventojus ir fiksuoti socialinius dėsningumus greitai uzurpavo Bažnyčia, ilgą laiką pagrindinis socialinės statistikos šaltinis buvo bažnytiniai užrašai. O užrašai antkapiniuose paminkluose iš esmės tik dubliuoja tuos pačius įrašus, randamus bažnyčių mirusiųjų registracijos knygoje.

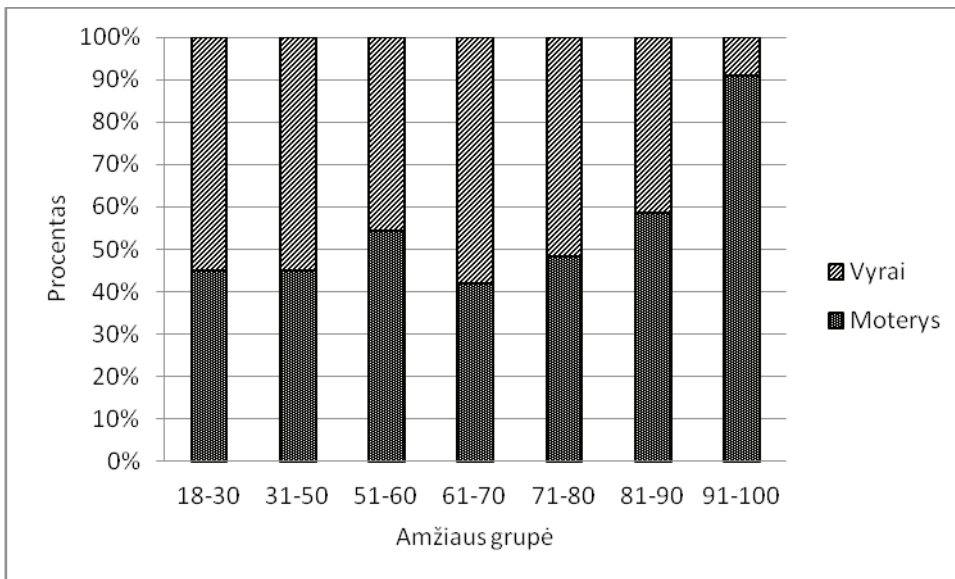
³² Plačiau apie Dž. Grauntą žr.: *Istorinė gyventojų pažinimo raida*. Vilnius, 1997, p. 12–13.

³³ 1741 m. paskelbtas J. P. Ziusmilcho pagrindinis veikalas vadinosi: *Die göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts* (?). Jean-Marc Rohrbasser. Un Pasteur Actuaire? Ordre de la Mortalité, durée de la Vie et Rentes Viagères dans L'ORDRE DIVIN de Johann Peter Süßmilch. In *Revue de Synthèse*, 1997, t. 118, N 4, p. 385–417.

Šio tyrimo erdvėje (42 kapinės) pagal epigrafų metriką lengviausiai nustatome pagrindines individo charakteristikas – amžių ir lytį. Žr. 1 ir 2 paveikslus.

1 pav. Palaidotųjų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių
(be kūdikių ir vaikų iki 18 metų)
N = 760; V = 389; M = 371

2 pav. Procentinis palaidotųjų pasiskirstymas tarp vyrų ir moterų
skirtingose amžiaus grupėse (be kūdikių ir vaikų iki 18 metų)
N = 760; V = 389; M = 371

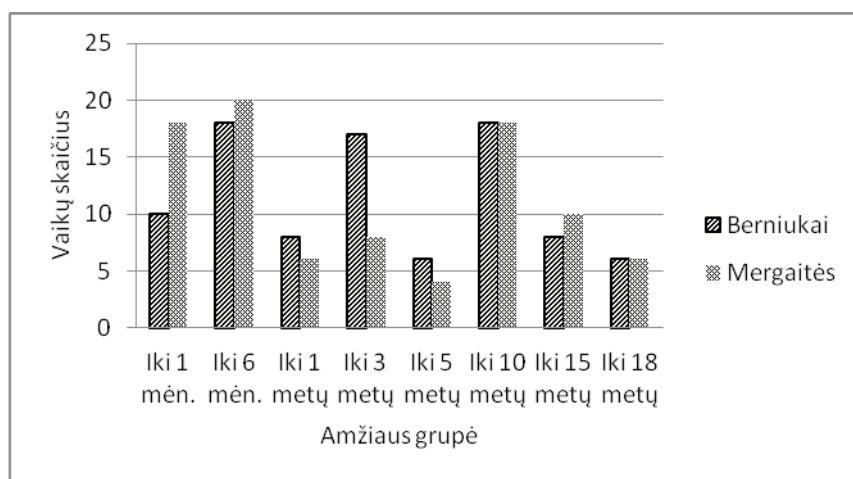
Pačiu keisčiausiu būdu elementarus gyventojų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį šiame kontekste santykinai virsta gyvenimo trukmės rodikliu. Mat kalbame apie jau mirusius žmones, kurių pagrindinės individualios charakteristikos – amžius ir lytis – nebesikeis. Natūralu, kad šioje analizėje vyrų ir moterų skaičius beveik vienodas (51,1 % vyrų ir 48,8 % moterų). Vienintelį nedidelį skirtumą galima išvelgti lyginant vyrų ir moterų gyvenimo trukmę (tiksliau – asmens turimą amžių, kada mirštama). 60–70 metų vyrų mirtingumas yra didesnis nei to amžiaus moterų; daugiau

moterų miršta sulaukusios jau 80–90 metų (nes to amžiaus vyrų paprasčiausiai jau nebėra tarp gyvųjų). Beveik nerandame šimto metų sulaukusio vyro, tuo metu šimtamečių moterų mūsų tyrimoje imtyje yra 10. Kalbėti išsamiau apie amžiaus / lyties ir pragyventų metų skaičiaus koreliaciją negalime dėl per mažo duomenų kiekio.

Kūdikių / vaikų kapai

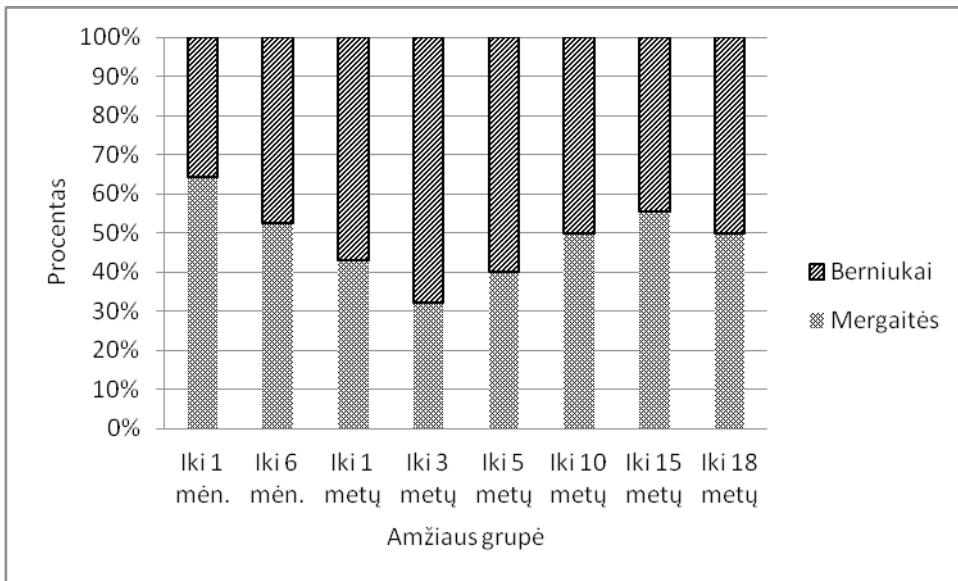
Atskirai reikia paminėti kūdikių / vaikų kapus. Visame tirtame kapinių masyve vizualiai labai aiškiai išsiskiria vaikų kapai – forma ir matmenimis. Vaikai kapinėse dažnai laidojami grupėmis. Beveik niekuomet nėra jokios informacijos apie palaidotuosius vaikus. Žinoma iš kitų šaltinių, kad kūdikių mirtingumas Rytų Prūsijoje buvo didelis. Tačiau kokios buvo priežastys? Kokiais metais, gal epidemijos ar viena ir ta pati liga išguldė vieno kaimo vaikus... Galime tik spėlioti. Net jeigu aptinkama informacijos, kad vaikai palaidoti viename kape su suaugusiaisiais, atskirai jie dažniausiai neminimi. Įprastiniai užrašai yra: <...> „*czion ilsisi mano sanareliai ir mano kudikiai; czion ilsisi pakajuje mano mylimi kudikei* <...>“ ir pan.

Neretais atvejais nurodomi mirusių kūdikių vardai, pvz., pirklys H. Steppat (1.12.1858 – 20.8.1902) palaidotas viename kape su žmona Anna, geb. Lepenies (12.6.1858 – 14.10.1902) ir dar *su trimis dukrelėmis Elena, Frieda, Anna* (Natkiškės); Ch. Kawol (21.12.1859 – 11.8.1917) *ir jo duktikė Lina* (Launia); dažniau nesivarginama įvardyti palaidotų kūdikių, pvz.: Dawid Barsties (11 Aug. 1850 – 9 Mai 1898) *su savo milimais kudikeis* (Šakininkai); Marie Ragaischus, geb. Jokeit (1.5.1905 – 10.12.1935), *mit ihren zwei Kinder* (Šventvakariai) ir pan.

3 pav. Palaidoti kūdikiai / vaikai iki 18 metų amžiaus pagal amžiaus grupes
N = 181; B = 91; M = 90

Iš statistikos ir socialinės istorijos šaltinių žinoma, kad kūdikių mirtingumas yra / buvo pats didžiausias pirmaisiais gyvenimo metais. Tą patį rodo ir mūsų skaičiavimai: pirmąjį gyvenimo mėnesį kelias dienas, kartais vieną kitą savaitę tegyvena kas ketvirtas kūdikis, iki 6 mėn. amžiaus neišgyvena maždaug trečdalis gyvų gimusių kūdikių. Ankstyvojo laikotarpio mirčių daugiau tarp mergaičių nei tarp berniukų. Tačiau visose kitose amžiaus grupėse berniukų mirtingumas greitai pasiekia mergaičių mirtingumo lygį ir jį aplenkia.

4 pav. Procentinis pasiskirstymas tarp palaidotų berniukų ir mergaičių skirtingose amžiaus grupėse
N = 181; B = 91; M = 90

Tyrimo duomenimis (žr. 3 ir 4 pav.), iki dešimties metų neišgyveno 83 procentai vaikų. Žinoma, iš užrašo antkapyje nesužinojome mirties priežasčių, tačiau jų toli ieškoti nereikia. Atsakymus galime rasti atidžiau pasižiūrėję į kitus antkapius tose pačiose kapinėse: jauna motina, 5–10 metų gyvenanti ritmu gimė–mirė–gimė–mirė ir pan., pati netrukus atgula šalia savo vaikų. Puikiausias šio teiginio pavyzdys gali būti vienas palaidojimas Petreliuose. Šalia Katryne Pillibeit ir jos vyro Jons Pillibeit kapo yra du palaidojimai: pirmame kape Else Pillibeit (17.4.1873 – 8.5.1873), Jons (2.3.1877 – 28.11.1895), Mare (23.6.1878 – 1.10.1878), Mikkel (24.8.1880 – 30.10.1880) ir antrame Wilhelm Pillibeit (17.5.1882 – 20.5.1882), Jakob (2.8.1883 – 29.8.1883), Ertme (2.5.1885 – 11.8.1885) ir Martin (9.5.1886 – 28.8.1886). Apie gyvus šios šeimos vaikus duomenų neturime. Per 13 reproduktyvių metų šioji moteris palaidojo 8 kūdikius. Ir pati mirė nesulaukusi 60-ies. Panašų palaidojimą galime aptikti ne vieną. Sunkus darbas, kartais nepakeliamas skurdas ir vargas anksti nualina moters organizmą; jokios kontracepcijos, dažni nėštumai atsiliepia moters gyvenimo kokybei. Todėl ir kūdikiai gimsta silpni, kelias dienas ar mėnesius tegyvenantys. 3 ir 4 paveikslai akivaizdžiai parodo, kad iki 3 metų amžiaus neišgyvena daugiau kaip pusė gimusių kūdikių. Gautos išvados nė kiek neprieštaruja daugeliui XVIII–XX amžiais įvairiose Europos valstybėse atliktų socialinių tyrimų.

Tačiau būsime neteisūs, jeigu tokias išvadas taikysime tik žemesniųjų sluoksnių grupėms. Kūdikių ir vaikų mirtingumas apskritai daugelį šimtmečių buvo visuotinė rykštė visose visuomenės grupėse. Štai Lapynų kapinėse guli mirę dvaro savininko Hahno vaikai Paul (1876–1890), Johanna (1882–1887), Olga (1879–1887).

Apie priežastis, sukėlusias mirtingumo protrūkius žemesniuose sluoksniuose, jei nerandame pakankamai istorinės medžiagos, galime tik spėlioti. Šiuo aspektu pačios mįslingiausios išlieka Rudynų kapinės. Atsitiktinai rastas ir atkastas nuostabaus ornamento kryžius paliudija kūdikio mirties datą – 1853 m. Ir tai visa informacija, kurią pavyko rasti. Prieš mus plyti nebylios kapinės,

kuriose per 70 vaikų kapų išsibarstę ne po vieną, o grupėmis – po 3, 4, 5. Toks laidojimo pobūdis tarsi kužda, kad visi šie kapeliai atsiranda tuo pačiu metu ir dėl tos pačios priežasties. Epidemijos? Užkrečiamosios ligos? Kas sukėlė tokias masines vaikų mirtis? Atsakymų kol kas neturime.

Išvados

Atrinkose šiam tyrimui 42 Klaipėdos krašto kapinėse užfiksuota 3070 objektų, kurie kultūrinio paveldo kontekste gali būti suprantami kaip artefaktai, tarp jų – 941 epigrafas (30,6 % užfiksuotų objektų), kurio metrika yra autentiška ir gana informatyvi, tinkanti statistinei analizei. Epigrafų metrikose randame informacijos apie 941 asmenį, kurie pagal lytį pasiskirsto taip: vyrų – 480, moterų – 461. Tarp jų abiejų lyčių vaikų yra 181. Mažai yra informacijos apie profesinį palaidotųjų statusą: dažniausiai minimi palaidoti kunigai (7), mokytojai (7), miškininkai (5) ar kiti valstybės tarnautojai (3). Pokario metais profesinio statuso nurodymo epigrafų metrikoje nebeaptinkame iš viso.

Suskaičiavę visus (ne)identifikuotus antkapius, tvoreles, kryžius ir kitus kapinių įrangos elementus ar išlikusias duženas, deja, negalime pasakyti, kiek žmonių yra / buvo palaidota konkrečiose kapinėse. Žinoma, neapsiriksime, jeigu skaičiuosime vienas su vienu – kapas ir žmogus. Tačiau dažnai sunku identifikuoti palaidojimų skaičių aptvertose šeimų kapavietėse; neaišku, kiek iš tikrųjų palaidota kūdikių po antkapio, kuriame trys keturios pavardės. Kaip buvo laidojami kūdikiai, mirę metų dvejų intervalu? Ar vaikų mirties atveju nebegaliojo 25 metų kapo tylos periodas? Šis laikotarpis buvo dar kartą oficialiai patvirtintas 1932 m. sausio 22 d. policijos paliepimu (§ 5)³⁴.

Socialinių-demografinių palaidotųjų charakteristikų analizė parodė, kad nėra ypatingų skirtumų ar nukrypimų nuo oficialios statistikos išvadų. Kaip nors modeliuoti gyvenimo trukmės priklausomybę nuo ekonominės veiklos ar geografinės aplinkos duomenų nepakanka. Mat kaip minėta straipsnio įvadinėje dalyje, neturime žinių, kiek asmenų iš viso buvo palaidota konkrečiose kapinėse; koks buvo to konkretaus kaimo gyventojų mirtingumas per metus ar kitais laikotarpiais. Žodžiu, mes neturime tyrimo generalinės visumos. Todėl daryti kokių nors apibendrinančių išvadų, remiantis tik fragmentine informacija, negalime.

Kita vertus, XX amžiaus antroje pusėje dėl politinės situacijos pasikeitimo pakito ir antkapinių epigrafų metrikos turinys. Antkapinis užrašas gerokai supaprastėjo, pamažu buvo atsisakyta pilnų gimimo ir mirties datų – liko tik metai, beveik visiškai išnyko tradicija pažymėti ištekėjusios moters mergautinę pavardę. Lakoniški tapo ir retai beaptinkami palydimieji tekstai. Todėl paskutinių dešimtmečių metrikos nebeatskleidžia socialinės / kultūrinės ir demografinės įvairovės, vis labiau unifikuodamos informaciją apie mirusiuosius.

Reikšminga išvada reikėtų laikyti akivaizdžius įrodymus, kad dalis Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapinių baigia funkcionuoti dėl vykstančių politinių / istorinių pokyčių, nepalančių Krašto gyventojams. Štai Antrojo pasaulinio karo metais beveik nebelaidojama Akmeniškių, Natkiškių, Šyšgirių, Šventvakarių, Vėžininkų ir kitose kapinėse; apie 1958–1960 metus užsidaro Bajorų, Laugalių, Liaunų, Rukų, Sokaičių ir kai kurios kitos kapinės, nes apylinkėse gyvenantys kilminiai Krašto gyventojai masiškai emigruoja į Vokietiją.

Autorės nuomone, rengiantis tolesniam projekto vykdymo etapui, šis epigrafų metrikos duomenų tyrimas laikytinas pilotažiniu tyrimu.

³⁴ *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1932, Nr. 10, p. 80–81; Šis *Policijos paliepimas* tik dar kartą patvirtino taisyklės, nustatytas 1883 m. liepos 31 d.: *Įstatymas apie visuotinį krašto valdymą*, §§ 137 ir 139, bei 1850 m. kovo 11 d.: *Įstatymas apie policinį valdymą*, §§6, 12 ir 15.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- ALMONAITIS, Vytenis; ALMONAITIENĖ, Junona. *Šiaurės Skalva*. Kaunas, 2007.
- ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001.
- Istorinė gyventojų pažinimo raida* / par. Gindra KASNAUSKIENĖ. Vilnius, 1997.
- JAKŠTAS, Petras. *Senoji Šilutė*. Medžiaga Šilutės istorijai. Lietuvos kraštotyros draugija. Vilnius, 1994.
- JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997.
- JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003.
- Kapinės – Lietuvos kultūros paveldo objektas*. Kaunas, 2002.
- KAUNAS, Domas. Was uns die Grabmäler sagen. *Annaberger Annalen*, 1995, Bd. 3, S. 108–113.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 547–558.
- MILIUS, Vacys. Klaipėdiečių antkapinių paminklų užrašai. *Kraštotyra*, 1986, Nr. 20, p. 60–68.
- PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius, 1997.
- PURVINAS, Martynas. *Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai*. Trakai, 2011.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*. I knyga. Kaunas, 2010.
- SIDABRAITĖ, Žavinta. Epitafijos Mažosios Lietuvos antkapiniuose paminkluose: žanrinės ypatybės ir vertė. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilnius, 2006, p. 216–231.
- Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai*. Aut. kol. Klaipėda, 2010.
- VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, 1935.
- ZEMBRICKIS, Johanas; BITENSAS, Artūras. *Šilokarčemos apskrities istorija*. Šilutė, 2008.

THE EPIGRAPHS OF KLAIPĖDA REGION EVANGELICO-LUTHERAN CEMETERIES: ANALYSIS OF METRICAL DATA

Arūnė Liucija Arbušauskaitė
Klaipėda University, Lithuania

S u m m a r y

The epigraphs of the Evangelical Lutheran cemeteries in Klaipėda Region provide rich information. They present exhaustive data on the buried person. Beside the personal data, the epigraphs contain farewell or sacred texts addressed to the dead. The ethnic Evangelical Lutheran cemeteries in Klaipėda Region significantly suffered during the historical and political events unfavourable for them. The majority of tombstones and crosses were totally destroyed and could not be reconstructed. Unique information of the population of the Region was lost forever. In the article, the author analyzes the data presented in tombstone epigraphs as the only surviving source of information about the population of the Region.

In the present research, an epigraph is understood as any type of alphabetic or numeric inscription on a tombstone or a cross. The field of research is exclusively social-demographic information encoded in letters or figures. The information presents the data related to the buried person: name, surname, maiden name, birth and death dates, and profession, wherever indicated.

The said data can be generally called social-demographic indicators. However, the latter are social constants and therefore function only in a social milieu. In it, the indicators usually change and thus can be used for the forecast of the trends and prospects of the social development. One has to admit that the description of the buried ones by means of merely the above-named indicators provide only a static, momentous view. Therefore, we do not exclude the possibility of discussion

of the purpose-fullness of the application of social-demographic indicators to the dead population. The possibility of admitting that such application is meaningless per se is also not excluded. Why not? However, if we see an authentic person under the tombstone or in the tomb and accept the fact that the data cast or inscribed on the cross present the only surviving document and the only proof that the person lived once, that will help to preserve a thin thread of the continuity of culture and identity. It is the rupture of the thread that creates pre-requisites for the devastation and destruction of the cultural/ethno-confessional heritage, for the contempt-coloured assessment of the past, and finally, for the rejection of the past as an alien phenomenon.

The empirical basis of the research consists of epigraphs found in the cemeteries of Klaipėda Region in the expeditions over the period of 2006 to 2012. The cemeteries were chosen in several stages, depending on the criteria independent of the researcher: on the number of the recorded objects/burials, the number of epigraphs, and their ratio. By coordinating the interrelationship of the recorded objects and the recorded epigraphs and maintaining their diversity, the sample of the empirical research was established: 42 cemeteries with 3,070 objects and under 1,000 epigraphs were recorded, including 941 which, after repeated revision, proved to be suitable for statistical analysis.

The epigraph mainly consists of two parts: the personal data of the dead person and an epitaph. We consider the two parts to be autonomous components of information. The inscription usually starts with stereotypical references *czion ilsisi pakajuje* (here rests in peace)...; *hier ruhet in Gott...* or similar; on the other side of the tombstone or the cross, the words of farewell are usually found: <...> *ilsekis pakajuje* (rest in peace); *iki wel susimatymo* (till we see each other again), etc. In the present research, the inscriptions of an ethical or religious character shall be understood as farewell texts and shall not be studied. The object of the analysis is the data that can be formalized mathematically.

The aims and objectives of the research:

- to select the cemetery epigraphs to be researched, given the criteria of the comprehensiveness and authenticity of the data and meeting the requirements for validity and representativeness of the obtained basic data;
- to characterize the historical-cultural environment of the selected cemeteries and to briefly review the specific characteristics of the totality of the researched sample of population;
- to define the physical status of the selected cemeteries and to assess the coefficient/degree of the de facto survival of the epigraphs;
- to carry out statistical analysis of the social-demographical indicators recorded in epigraphs with the aim of restoration of the stratificational structure of the totality of the buried.

The following methods were used: analysis of historiography, identification of cemetery epigraphs and their decoding, the statistical and correlative analysis of the personal data, and different types of interview.

Validity of the data and representativeness of conclusions. One has to admit that the analysis of the social-demographical data may not be applied as indisputable, and its outcomes may not be extrapolated for any general totality (irrespective of whether those are all buried in a specific cemetery that we have no information of; or all the residents that lived in a specific village at the time). Thus, the data and the research conclusions can only be stochastic. As old parish registers of the churches of Klaipėda Region are unavailable, for the verification of the data, numerous Internet genealogical and information websites have been used.

After recording all the elements of the cemetery equipment or the remains of breakage, we regretfully cannot establish the number of people buried in the specific cemetery. One of the ways is to calculate one to one: one person to one tomb. However, frequently it is difficult to identify the number of burials in fenced family tombs: it is not clear how many infants are buried under the tombstone with three or four surnames inscribed. So far, we cannot answer the question how the infants who died within an interval of one or two years were buried and whether the compulsory 25-year-period between next burials was not valid in the case of children's deaths. The said period was once again officially confirmed on the order of the police on 22 January 1932 (§ 5) and was valid for all Klaipėda Region.

As revealed by the research, in the second half of the 20th C., due to the changes in the political situation, the content of the personal data in tombstone inscriptions changed. They became much more simple: full birth and death dates were given up, and only the year remained; the tradition of inscribing women's maiden names almost totally disappeared. The farewell texts, met much less frequently, also became more laconic. Therefore, the inscriptions of the personal data over the last decades did not reflect the social-cultural and demographic diversity any more, and the information about the dead became increasingly more uniform.

The analysis of the social-demographical characteristics of the buried reflected no special differences or deviations from the conclusions of official statistics. The data were not sufficient for any kinds of modelling of the duration of life on the factors of economic activity or geographical environment because, as mentioned before, we have no information about the mortality rate of the population in a specific location in a specific year or in other periods of time. To sum up, we do not have the general totality for the research and can not draw any generalizing conclusions on the basis of merely fragmentary information.

The studies of personal data in tombstone inscriptions are to be considered the stage of pilot research, getting ready for the second stage of the project implementation.